

ACADEMIA ROMANA

DOCUMENTE NOUË

IN MARE PARTE ROMANESCI

RELATIVE LA

PETRU ȘCHIOPUL ȘI MICHAIÛ VITÉZUL

DE

N. IORGA

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE.

EXTRAS DIN

ANALELE ACADEMIEI ROMANE

Seria II. — Tom. XX.

MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE.

BUCURESCI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE CAROL GÖBL

Furnisor al Curții Regale

16, STRADA DÔMNEI, 16

1898.

DOCUMENTE NOUË, IN MARE PARTE ROMÂNESCI

RELATIVE LA

PETRU ȘCHIOPUL ȘI MICHAIU VITÉZUL

DE

N. IORGA

Membbru corespondent al Academiei Române.

Ședința de la 6 Novembre 1898.

I.

Norocul, din norócele acelea cari răsplătesc cercetările îndelungate, m'a făcut să găsesc în 1894 corespondența italiană și grecescă, pe care am publicat-o după doi ani de la descoperire în aceste *Anale*. (1) Eră o neașteptată răspândire de lumină asupra vieții casnice, asupra amănuntelor intime ale traiului într'o familie domnască de la sfârșitul secolului XVI. În hârtiile mele aveam încă un material mai bogat asupra vieții în mazălie a unui alt Domn român; în documentele din Murano se oglindia viața la Curtea lui Mihnea II, în cele din Innsbruck — mai multe sute de bucăți — se vedeă și cu și istoria anilor din urmă ai unchiului lui Mihnea, Petru Șchiopul. Biblioteca Academiei Române posedă — fără ca indiferența noastră lume științifică să fi dat acestui lucru cea mai mică atențiune, — posedă o întregă corespondență grecescă și românescă de un preț imens, o parte din actele sechestrate în casa lui Petru-Vodă, după mórtea sa, în Tirol, sau scrisori oprite din ordinul Archiducelui Ferdinand, guvernatorul acestei

(1) Tom. XVIII, p. 1 și urm.

provinciî, căruia refugiatul începuse să-l devie suspect. Documentele din aceste două comori vor forma cuprinsul volumului XI din Hurmuzaki, tipărit în acest moment mai mult decât pe jumătate și care va apăre, de sigur, în toamna anului viitor.

După atâtea descoperiri asupra istoriei unui Domn fără strălucire, ar fi putut crede cine-va că s'a încheiat dosarul istoric al lui Petru Șchiopul. Totuși nu eră așa: documente foarte importante, grecesci și românesci, de aceeași natură și evident de aceeași proveniență ca și cele de la biblioteca Academiei Române, existau încă. Le-am găsit, controlând opera de adunare a lui Hurmuzaki pentru vremea care mă interesă, într'unul din fasciculele despărțirii «Turcica» a Arhivelor imperiale din Viena, la anul, foarte rău ales, de 1586. Titlul fasciculului e «Miscellanea turcica». (1)

Despre aceste documente românesci și grecesci voiî vorbi întâi. Nu voiî urmă ordinea cronologică, ci ordinea, aprópe corespunzătoare, în care le înfățișeză fasciculul. (2)

I. Numărul I (fol. 75) e o chitanță a Banului Iani Cantacuzino. Nouă pentru publicul nostru științific, ea nu e nouă pentru mine, căci volumul XI din Hurmuzaki cuprindeă mai multe chitanțe de acest fel. (3)

Ὁμολογῶ ἐγὼ ὁ Ἰωάννης ὁ μπάνος καὶ ὁ Νικόλαος ὁ στόλνικος πὼς ἐπήραμεν ἀπὸ τὸν Τζερεπῆ τὸν Εὐδαῖον τζόγες, καὶ ἐμῆράσαμεν ἔς τοῦ[ς] Πασιὰ διὰ τὸ μπαῖ-ρακλήκι, ὡς καθὼς ἔπεργαν καθὰ χρόνον, διὰ ἄσπρα χιλιάδες 150.000, ἕχουν ἑκατὸν πενήντα χιλιάδες· καὶ τὰ ἐπήραμεν ἀπὸ μέρος τοῦ αὐθέντος μας, τοῦ Πέτρου Βοῖ-θόντα, καὶ ἔχομεν σιάσμον νὰ πυγένη ὁ ἄνθρωπός του ἔς τὸν ἀφέντι μας νὰ πλε-ρώνεται καὶ διὰ πῆστεως ἀλυσθίας ἔγινεν ἡ παροῦσα μας ὁμολογία. Ἐν ἔτη ἀρπῆ, Ἰουλίου κη'.

Καὶ τὰ ἄνωθεν ἄσπρα, ἕχουν αἱ ἑκατὸν πενήντα χιλιάδες, ἐπλερώθησαν ἐν μηνὶ Δεκε[μ]βρίῳ πρώτῳ, 1588.

Καὶ.....

Iată acum traducerea sinetului:

(1) Sfîra care lîgă pachetul e petrecută printr'o hîrtie cu însemnarea: «Waren den Turcicis von 1586 beigelegt».

(2) Pe cele grecesci le reproducem, îndreptîndu-le punctuațiunea și accentuarea, carî erau arbitrar; la cele românesci am întrebuițat litere latine, păstrînd în cirilice numai semnele pentru *ă* și *â*; *w* e însemnat, spre deosebire de *o*, prin *ö*.

(3) N^{le} CCCXXXVI—VIII, CCCXLIV—V, cu datele de 20 Novembre 1589 — 1 Februarie 1590 (stil vechi).

Mărturisesc eu Ioan Banul și Nicolae Stolnicul că am luat de la Celebi (Τζερεπι) Evreul postavuri și le-am împărțit Pașilor pentru bairaclic, cum le-au dus pe rînd, pentru 150.000 de aspri, adecă aspri o sută cincî-deci de mii; și le-am luat ca din partea Domnului nostru Petru Voevod, și avem învoială să vie omul lui la Domnul nostru, să-î plătescă. Și ca dovadă s'a făcut sinetul de față. 1588 Iulie 28.

Și baniî de mai sus, adecă 150.000 [de aspri], s'au plătit în luna lui Decembrie, de di întâi, 1588.

Și . . .

De desubtul sinetului însuși, pecetea lui Iani și a lui Nicolae. Cea dintâi e descrisă în Hurmuzaki; a doua e formată din două cercuri concentrice: în mijloc, numele boerului, probabil, în litere turcesci, iar în afară, într'un curios amestec de litere grecesci și românesci: Νικόλαος Ρωμάνος στάρostas: Starostele Nicolae Românul.

Pe dos, Petru Șchiopul scrie: «cele Ōvreali», iar Evreul însuși face o însemnare evreiască, a căreia traducere e acesta (1):

De la Petru Voevod, de la Bogdan [din Bogdania, Moldova], 150.000.

Documentul e scris pe o fôie mică de hârtie orientală.

Martorul Nicolae Românul, staroste și Stolnic, nu e un necunoscut. O scrisôre din 8 Maiu 1593 vorbește de stăruințele sale pentru restabilirea în domnie a lui Petru Șchiopul, și «Stolnicul» e menționat și în scrisôrea românească din 10 Iulie 1593, pe care un necunoscut o adresază lui Petru Șchiopul (ambele în Hurmuzaki, XI, la aceste date).

II. Numărul acesta (fol. 76) e iarăși o chitanță a Banului Iani:

1590.

Ὁμολογῶ ἐγὼ Ἰωάννης ὁ ρμάνος πῶς ἔλαβα ἀπὸ τὸν Ἀϊντήν Πασιὰ ἄσπρα χιλιάδες 97.500, ἤγουν ἐνεῖντα ἐπτὰ καὶ πεντακόσια, διὰ τὴν δουλίαν τοῦ ἀθέντος τοῦ Στέφαν Βοεβόνδα, καὶ ἔχωμεν σταμόν, ὅταν πηγένη εἰς τὴν Μπογδανίαν, νὰ τὸν δῇ ὁ ἀθέντης τὰ ἄσπρα τοῦ. Ἀπριλλίῳ α΄τη.

În traducere, ea sună ast-fel:

Mărturisesc eu Iani Banul că am luat de la Aidin-Pașa 97.500 de aspri, adecă nouă-deci și șapte de mii cincî sute, pentru slujba Domnului Stefan Voevod, și avem învoială, când va veni el în Moldova, să-î dea Domnul baniî lui. 1 Aprilie.

De desubt pecetea obicinuită a lui Iani.

Hârtia, analógă cu cea pe care e scris numărul I, e de o mărime dublă.

(1) Datoresc traducerile din evreesce d-lui H. Béjarano, iar cele din turcesce, cari urmăză, d-lui I. B. Seni, interpret jurat la Ministeriul de Externe.

De o mână modernă e pus pe dos: «Turcica 1590». Stefan, fiul lui Petru-Vodă, a fost numit Domn de Turci la 20 Novembre 1589 și uns de Mitropolitul Gheorghe Movilă la 2 (12) Februarie 1590 (1); iar tatăl său a părăsit scaunul la 19 (29) August 1591, luând pe Stefan împreună cu dînsul. (2)

Aidin-Pașa e Pașa de Aidin, unul din pašalicurile anatoice.

III (fol. 77). Cuprinde patru rînduri turcesci, cari sună ast-fel în traducere:

«Orî-care ai fi tu, Voevodul Moldovei, feresce-te și bagă bine de sêmă să nu dai bani altora înainte de a plăti datoriile statului.»

Jos, e scris: «26» de o mână veche.

Cum se vede, e repetarea către Petru Șchiopul a unei prescripțiuni obicînuite în Imperiul turcesc, prescripțiune care îndatoră pe datornicii Porței a o satisface pe acêsta mai întîi. Înainte de a-și plăti creditorii, Domnul trebuia decî să-și îndeplinească îndatoririle luate față cu «statul».

IV (fol. 78). Sunt șapte rînduri turcesci, cari cuprind ceea ce urmează:

Voevodului Petru, Domn al Moldovei.

Dumnezeu să-ți dea sănătate și viață îndelungată. Mă închin Domniei Tale și poruncesc [ca] numitul Solomon, fiul lui (3), avînd să primească plata de la Domnia-Vostră, ca unul ce a fost în slujba Domniei-Vestre și aveți nevoie de dînsul, să i se dea dreptul pentru slujba ce a făcut și să mai rămăe în slujba Domniei-Vestre. [Iar] ômenii ce sunt acolo, trimeței-i cât mai iute, fără zăbavă, căci așa ne este dorința cea mai ferbinte.

Póte că ordinul să vie de la Marele-Vizir, deși forma ar fi prea politică. «Ômenii» de cari e vorba vor fi fiind «gelepîi», «casapii» turci, cari veniau să cumpere oi în Principate. (4)

V (fol. 79). Cuprinde cinci rînduri turcesci, cu acest cuprins:

Scopul acestei teșcherele este [următorul]: Domnul Moldovei Petru-Voevod a vîrsat, din tributul ce datoriă Înaltei Haznale, în sumă de 2.180.000 de

(1) Cf. mai sus p. 436 nota 3; Hurmuzaki, III¹, p. 134—5; XI (sub presă), *Apendice*, la data de 23 Novembre 1589; *Rev. pentru istorie, archeologie și filologie*, II, p. 62—3.

(2) Hurmuzaki, XI (sub presă), p. 318.

(3) Vocalisarea nu e dată, ca tot-deauna în turcesce. Să fie vorba aici de unul din Evreii cei mai influenți de la Constantinopole pe acest timp, de informatorul ambasadei germane, doctorul Solomon Tedeschi (Eskenasi)? V. Hurmuzaki, III¹, p. 153, n° cXL și XI, *Apendice*, *passim*.

(4) Hurmuzaki, XI, p. 221—30.

aspri (1), pomenita sumă mai puțin 300.000, care rămășiță de 300.000 să se plătească cât mai curînd.

Pentru care s'a dat această teșcherea, astăzi, 9 Rebi-ul-Evvel 995.

«Teșcheréua» e din a doua domnie a lui Petru Șchiopul, care, după un raport german din Constantinopole, ar fi crescut tributul cu 10.000 de galbeni la numirea sa ca Domn în Moldova în anul 1582. (2) Ea pòrtă data de 17 Februarie 1587.

Interesul acestui document stă mai ales într'aceea că fixéază în sfîrșit în chip sigur suma, pe care o plătiă Moldova ca haraciū la sfîrșitul secolului XVI.

Suma tributului moldovenesc eră până acum nesigură, deosebitele isvóre dând cifre deosebite. Așă, pentru a da câte-va exemple, Paprocki, biograful lui Ioan-Vodă cel Cumplit, vorbește de urcarea tributului la 1574 până la 120.000 de galbeni unguresci (3); un raport venețian menționéază, cu prilejul schimbării de domnie de la 1582, «običnuitul haraciū de 100.000 de galbeni.» (4) În opere moderne, se întîmpină iarăși socotelī cu totul nepotrivite. (5)

Și cei o sută de mii de galbeni ai raportului de bail sunt o cifră cu mult exagerată. Urmărind suma tributului în dările de sémă pe cari reprezentanții Veneției la Pòrtă le făceau la sfîrșitul gestiunii lor, găsim mult mai puțin decăt atăta. Ast-fel, la 1573, Garzoni însémnă 35.000 de țechinī sau galbeni venețieni; trei ani mai târđiū, aceeași sumă se află în relațiunea lui Antonio Tiepolo; la 1586, Venier nu dă alta; în sfîrșit, în 1590, Giovanni Moro serie: 29.000 de țechinī și ceva; iar Matteo Zane, în 1594, admite suma de 26.000 de țechinī. (6)

Pe de altă parte, un alt isvor sigur, Gerlach, dă, la 1577, ca cifră a haraciului: 40 până la 50.000 de coróne, de *Kronenthaler*, monetă a căreia valóre eră decī mai mică decăt a galbenului unguresc, venețian sau ture (*sultaninul*). (7)

(1) În original: «21 iuk și 80.000 accé». «Accé» e asprul; iar un iuk (povară)=100.000 de accé (Zinkeisen, *Gesch. des osm. Reiches in Europa*, III, Gotha, Perthes, 1855, p. 801).

(2) Hurmuzaki, III¹, p. 78.

(3) În Papiu, *Tesaur*, III, p. 215; cf. Gorecki, *ibid.*, p. 215.

(4) Hurmuzaki, IV², p. 113, n°. XXXVIII.

(5) Xenopol, III, p. 108 și 526—7; Bălcescu, *Ist. lui Michaiū Vitézul*, ed. I, p. 57—8.

(6) Albèri, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, seria a 3-a, I, p. 426; II, p. 133, 316, 336, 441; III, p. 441.

(7) Gerlach, *Tagbuch einer in der Turkey sechsjährigen Röm. kayserl. Gesandtschaft*, 1674, Frankfurt-pe-Mein, in-4°, p. 369, col. 2. Pentru raportul dintre cele două feluri de taleri și galbeni, v. Hammer, III, p. 733; Zinkeisen, III, p. 357, 799—800.

Cât puteau să facă, la 1587, 2.180.000 de aspri turcesci? Suntem la trei ani de distanță după întâia falsificare oficială a monetei otomane ca valoare de schimb și ca compunere. Înainte de 1584, trebuiau patru-deci de aspri pentru a face un taler obicnuit (nu un *Kronenthaler*, a căruia valoare era superioară), și galbenul, de ori-ce origine, valora în moneta de schimb turcescă șese-deci de aspri. Un edict imperial dădu în 1584 galbenului o valoare dublă și pe de altă parte începură a circula «aspri noi», falsificați de stat. Asprul scădu neconținut ca valoare, deși nu în progresiune regulată (1), până la începutul secolului XVII, când o măsură oficială fixă cursul nou al monetelor mai grele astfel: opt-deci de aspri pentru taler, o sută două-deci pentru galben. (2)

În moneta străină, cei 2.180.000 de aspri ai tributului pe 1586, de cari vorbește teșcheréua din Februarie al anului următor, ar face, după echivalența din 1584, 27.250 de taleri sau 18.166 galbeni.

Sumele acestea sunt inacceptabile însă și ele nu se potrivesc nici cu socotela tributului Moldovei pe 1587 făcută de însuși Petru-Vodă într-o notiță, pe care o publicăm mai departe sub No. XXII.

Domnul înșiră acolo: a) trei-deci și nouă de poveri și 40.000 de aspri; b) alte opt poveri de aspri; c) șese ultime poveri de această moneta. Urmază apoi o sumă din datoria lui Iancu Sasul și un dar extraordinar făcut Sultanului. Adecă peste 53 de poveri, sau 5.340.000 de aspri.

Ar eși că Petru-Vodă a plătit cam îndoit cât se cerea: la o poruncă pentru 18.166 de galbeni, el răspundea printr-o trimetere de 44.500. Evident că nu se póte.

Deslegarea e acesta: Turcii cereau de la dînsul *cifra tradițională*, pe care o dădeau deci în aspri vechi, iar Domnul trebuia să dea de două ori și ceva atâția aspri, fiind-că valoarea asprului scăduse mai mult decât pe jumătate.

Dacă mai adaogem și mențiunea din raportul lui Polo Minio, gine-rele lui Petru Șchiopul, întors din Moldova sub Gașpar Gratiani, că Moldova plătiă înainte ca tribut 52 de poveri de aspri, adecă, adaoge el, 52.000 de scuđi (taleri ordinari), ajungem la conclusiunea că tributul Mol-

(1) În 1591 umblau aspri noi, al căror raport cu cei vechi e curios; erau *mai mari* decât aceia (adecă ambii sunt după falsificare), și, în socotela oilor din Moldova la acest an, se adaoge la *ori-ce* sumă în «aspri noi» cifra 8, pentru a avé socotela în «aspri vechi». V. Hurmuzaki, XI, p. 221—30. În 1597, opt aspri făceau, după Walter (în Papiu, *Tesaur*, I, p. 25), nouă kr.

(2) Cf. Gerlach, p. 220, col. 2; p. 253, col. 1; Hurmuzaki, IV², p. 128 (sau III¹, p. 90, n° LXXV) și mai ales Zinkeisen, III, p. 799—800; Hammer, IV, p. 347; aceste *Anale*, p. 70, 79, 84; Crusius, p. 222; Leunclavius, *Annales*, p. 84, 116—8.

dovei  r  în epoca lui Petru-Vodă de ceva peste 50.000 de taleri sau ceva peste 30.000 de galbeni.

De desubt, aceeași pecete turcesc  ca  i la n  IV  i o alta în care se cuprinde un scut purt nd literele «Io x » (        ?).

Pe dos, scrie Petru  chiopul :

+ 18.000 as[pri] logat.

+ 8.000 as[pri] iark logat.

Iar mai jos se vede, tot de m na lui, mai mic :

Tersihane Imin (*sic*) [ n turcesce : Vistierul].

 n sens invers st  scrisă o însemnare turcesc .

VI (fol. 80—1). Acest număr e scris în întregime românesce, de m na lui Petru-Vodă. Pentru a-l înțelege, trebuie spus, pe scurt, că fostul Domn al Moldovei a fost tras în judecată, pe c nd se g si  în Tirol, de doi «Hofdiener» imperiali, adese-or  pomeni i în istoria   rilor nóstre la sfir itul secolului XVI, fra ii Ioan  i Pascal de Marini Poli, cari pre indeau că Petru le datorese nisce bani, pl ti i dinainte pentru arenda unor vămi neincassate apoi din cauza fugei Voevodului. Procesul se desb t  în primăvara anului 1593  i continuă, mulțamită dib ciei adversarilor lui Petru, până în Octobree al aceluia i an, c nd membrii guvernului   rilor Austriace Superio re trebuiră să dea o sentin  favorabilă Voevodului p rit. De două ori, în cursul acestui proces, în Aprilie  i mai t rdui, Petru veni din Bozen la Innsbruck pentru a- i ar t  dreptatea Archiducelui.

 nsemnarea cheltuelilor făcute de Voevod cu prilejul acestor afaceri e documentul ce urm z  :

Cheltuiale Givai. Noe. 20.

+ 1593, Mart. V  torrk (*sic*) Hertec (1), 12  m., 3 cai (2), 33 zili.

+ 312 gulni, 36 cher  e (3) faci.

+ panturu sulugi ^м ^к că meceke. (4)

+ pe pocr tol (5) timintari (6), 26 guldun, 24 cher  e.

(1) *Hertec* e Duce (Archiducele Ferdinand); cuv ntul precedent ar puteà să fie:  nv  tur .

(2)  n original : m  (*sic*)  m,   cai.

(3) *Gulden, Kreuzer*. Pentru florini, Petru mai  ntrebu n z   i formele: *gulmi, guldin*.

(4) «Summe se chel[tuesc]» ?

(5) Nu  n eleg ce p te  nsemn  acest cuv nt.

(6) T lmaci . Că acesta e sensul cuv ntului se vede din alipirea lui pe l ng  numele lui «Tamaș», care e vienesul Toma Scherzer, t lmaciul Domnului. V. Hurmuzaki, XI (sub presă), n  CCCCLIV.

- + pilata lui, 8 guldin.
- + 72 guldin summe.
- + 20 zili Iun[i] înti zili, 20 zili, tementar Tamaș, 20 zili; 32 gulmi c̃h̃ṽΛs
Λz zili.
- + 16 gul. mila, posta, ducundu, venindu. Tamaș.
- + 30 gulmi pilata tementarii.
- + de carți de pilata la Bolzan (1) sechel. 40 de gulme; 266 aceasta fața.
- + Iun[i] 19, chemat de Giva, se dus Vene(ne)ția-l zibavit 162 de zili; al
zibovit; omen[i] 10, zeci, cai 10, zeci, 30 as[pri] 1 zili, 6 gul.; 30 as[pri]
de zili.
- + pa[n]turu a casei, 36 guldin faci.
- + 54 guldin cale deci. (2)
- + 3 cai cale, 20 guldin, 29 as[pri].
- + zivodu (3) de carți nemțești, 14 gulmi.
- + carte judechetora, 20 gulmi.
- + Gașper (4) 3 gulmi, 30 as[pri].
- + 4 gal[beni] canțilariia, 6 gulmi, 20 aspri.
- + Dohtor Sitireale (5) 100 de gulmi. ||
- + Mai 13 zili, Noe. 29 zili, cheltuiale 1 tal., 199 zil.; faci 232 guldin, 10 che-
raite neimul (6), cai, suluga; 9 guldi cheltuiale; 20 guldin.
- + cheltuiale leș (*sic*) 63 zili, 50 as[pri], zili, 52 guldin, 30 as. on, 30 guldin
pilata.
- Sulugelechel[tuiala].
- 2.237 gul.
- + 2.320 gul. și 29 as[pri].

Cum se vede, Petru Șchiopul s'a întrecut pe sine însuși în această socotelă, din care nu prea ese multă lumină pentru posteritate.

Fără să aibă o însemnătate filologică — de ôre-ce această nu e o limbă, — nici una istorică prea mare (căci se înțelege așa de puțin!), documentul e de un fôrte mare interes de curiositate. Cine s'ar fi gândit înainte de aducerea la Academie a celor-lalte socoteli de la Petru-Vodă—cari sunt însă mult mai scurte—că s'ar puté avé o colecțiune de socoteli autografe ale unui Domn care a precedat cronologicesce pe Michaiū Vitézul!

(1) Bolzano, Bozen, unde stătea Domnul fugar.

(2) «De-acî?»

(3) «Isvodul».

(4) După *Gaș* e șters un *m*, iar după *per*, un *v*.

(5) Doctorul Ciprian Strôle, dat lui Petru ca avocat de Archiducele guvernator.

V. Hurmuzaki, *l. c.*, n^{le} CCCCLXVI—VII.

(6) Némul?

VII. Tot de mâna lui Petru-Vodă și cu particularități de limbă extraordinare e și documentul următor (fol. 82—3), prin care Petru-Vodă se plânge că nu se aduce la îndeplinire hotărîrea dată în favoarea sa și că adversarii săi eternisază procesul. Interes istoric însă are acest document, și încă unul foarte mare: e de observat mai ales tonul destul de îndrăzneț pe care-l ieă exilatul față cu óspetele, și intru cât-va temnicherul său, Archiducele Ferdinand, unchiul Împăratului Rudolf și guvernator al Tirolului.

Pentru înțelegerea lui, trebuie adaos la lămuririle anterioare asupra procesului cu vameșii că Ioan de Marini Poli, însărcinat în Martie 1594 cu o misiune în Moldova și Țera-Românescă, se folosi de influența diplomatică, ce câștigase ast-fel, pentru a învia afacerea sa cu Domnul pribeag. Din Cracovia, la 8 Maiu, el scria Archiducelui Ferdinand, amintindu-î de acest lucru. Dar el stăruise dinainte încă pentru revisuirea procesului, mântuit, cum s'a spus, în favoarea lui Petru-Vodă. (1)

Acesta, înștiințat de plecarea «Givei» în Moldova, unde bănuia că va pune la cale ceva cu Aron-Vodă pentru a-l ține oprit în Tirol și a-l smulge de la mezatul pretențiunilor de domnie din Constantinople, se plânse Archiducelui prin petițiunea ce urmăze.

Petițiunea acesta nu e datată în conceptul românesc, pentru că acesta nu e complet. Cunosceam dinainte traducerea germană, mai desvoltată, mai formalistă și întrégă, care fu presintată Archiducelui guvernator. Ea pörtă data de: Bozen, 11 Maiu 1594. Petru, care-și făcuse, bolnav fiind, cu o ȓi înainte, ultimul testament, vorbesce la sfirșit — în partea al căreia concept nu-l avem—de baniî ce-î are la nisce mănăstiri din Răsărit, de bóla sa, de dorința de a merge la Roma spre a sărută piciorul Papei, de intențiunea-î de a se întórce în Tirol. Traducerea e tipărită în acest moment în volumul din Hurmuzaki, la care lucrez acum (No. DLXXXIV) și deci ar fi nefolositor să mă întind mai mult asupra ei.

Ca și numărul precedent, și documentul românesc e scris întreg de mâna lui Petru. Ca și acela, e compus din două foi de hârtie próstă, de fabricațiune apusenă. Foile sunt scrise fie-care aprópe în alt sens.

Iată cuprinsul:

+ Domne, rog domnetale se me asculta aceste nevoia mele cu ceasta Araguzele (2) ce me purtat piră mini 9 luna ca ón tilhar den județ den (*sic*) județ, den tirgu gutirgu (*sic*). N'am fostu vinuvate lor lucrule ce fostu

(1) Cf. Hurmuzaki, III¹, p. 184 și urm. și XI, bucățile de la începutul anului 1594.

(2) Ragusanii: Ioan și Pascal.

focut domniia nosturu domnetale, che n'am focut nicin on negoțu țara domnetale; negoț și tocmele, cari se focut, Mulduva; iar_k, se va tocmi Mulduva, cari va hi Domneia iaste în țara, aceala sa cavuta cui va hi detoriia; iar_k alți Do[m]n[i], iașit den Domniia, nu ia lege, ceri datori, cum ști tote lume; domne, aceasta nu ia ascunsu; domneta focut aceasta lege, tirkmes pir_k noi la județul domnetale 9 luna: tote ne judecate-ne cu der_kptu canțilariia domnetale și ne aflat der_kptate nosturu; focut lege se ne piletes[c] cheltuiale nosturu. Domne, || [dom]neta știi multe cheltuiale avut-am cu ceia 9 luna, fer_k de rușine ce ne focut țara domnetale; acmu așa në venit veste (1) onul de i-ai sicos carte la județ, se nu piletescu cheltuiale nosturu; iar_k altu denși dus la Mulduva, la cine Dom[n] acole, cu mari lavda și bucuriia celui Dom[n], cum oprit pir_k meni țara domnetale și multe rușine focut miia; acmu pohtești domne-sa Hertecu se daț cherți de marturiia (2): vor faci multe r_kvu; cu ceia cuvinte se dus; domne, nu ia numele me, și numele domnetale înca tiragi. De vor avuzi cei dom[ni], vor cher_kde; nu cher_kde de alta, numai de aceasta cher_kde și vor mira cum fac lege aceasta țara se piletescu detoriia, ce fac tiraba țer_ki (3): poci înțelege, domne, de aceasta: chendu-i am dus iavu den Domniia mele, 3 ai sintu, 3 Dom[ni] se sichebat a Mulduva (4), 2 Țara Muntenescu (5); nici-n onu nu se tiraser_k panturu detoriia; cum lege țer_ki, pileteșt[e] cari Dom[n] veni urma lui, cum știi tote țerile lege, Mulduva la Munteilor (*sic*). Rog domnetale se me chir_kde: aceaste Aragozeli bine știi lege țerii, de fos[t] avut o detoriia la mine—der_k n'a fostu—se îmbila dupe meni; fostu ceri, cu[m] și alți detornici, da la țara, cum iasti lege țar_ki; iar_k aceasta Aragoceli sintu nemit la ceia Dom[n] îmbila, cheltuiale celor Dom[n] dupe mini; bine ști domni, cine iasti Dom[n]; țara teme-se de domniia lui; de noi și de alți cher_kde-vor cuvintu lui a Ragozele; cum faci domneta lege țara domnetale, detoriia den Mulduva piletim noi țara domnetale? Așe ne pari domne (6), domneta se fim lenghe noi, che omeni stir_kini (7) sintam, er_k limba, fer_k de oche, nu conosti nimene; poci aduce minte, domne, noi am lasat Domniia nosturu ori de nevoia, ori de buni voia; de ver întirabaver de noi, vom sipuni și mai binișor; atunce înțelege-ver domneta mai bin[e]; înse, domne (8), chendu n'am dus den Domniia nosturu, aceasta ne fos[t]

(1) Șters: «se nu».

(2) Aron-Vodă interveni în adevăr, după mórtea lui Petru, în favórea Ragusanilor (Hurmuzaki, XI, sub presă).

(3) Adecă: «datorii pentru tréba țerii», datorii de stat.

(4) În realitate fusese un singur Domn, dar Petru socotesce și pe Petru Cazacul (Iulie-Octobre 1592) și numără de două ori pe Aron pentru cele două domnii ale acestuia.

(5) Alexandru-cel-Rěu (numit în Iulie 1592) și Michaiŭ-Vodă (numit în August 1593).

(6) Sunt ștersi pe urmă doi e.

(7) Ultimele trei litere sunt șterse.

(8) Aceste două cuvinte sunt repetate încă odată.

ghendul nosturu, duce-vom țara cherkșinescu: de vom afla ȃn locușor, pace vom lecui; de nu vom afle, țara siventului pape sintu manastiri, ȃri cheti locurk de lege gricescu; merge-vom acolo, vom șede, roga-vom lui Dȃmnezevu penturu pacatele nosturu. (1) Aemu 3 ai, sintam aceasta țara perkșiaa vȃsturu; silebozi venit-em, domne, acase de a gosturu (*sic*) (2), acase de a gosturu (*sic*); sintu Dom[n] cherkștin; nime nu ȃprit; ca no[i] mulți venit; rog domnetale, domne, nicin alt loc, nicin alceva venit nicheiar avut-am: cheti-va cheleiuc, nu multe; am cheltuit. Aceasta ia.

Pe margine, jos, rȃndurile fiind mȃi scurte, cine-va, pȃte copilul Stefan-Vodȃ, a scris de fȃrte multe ȃrȃ litere cirilice: *а к к г д е с с а . . .*

Pe fol. 2 recto, iar pe marginea din jos, la drȃpta, asemenea jocuri de condei. Jos sunt scrise cȃte-va cuvinte, șterse pe urmȃ, din cari se ȃntelege numai: «acolo».

Procesul cu Ragusanȃi a ȃnceput ȃn Aprilie 1593; petiȃiunea a fost redactatȃ treȃspre-dece luni dupȃ aceea, dupȃ ȃntȃrcerea, prin Decembre 1593, a bȃtrȃnului Domn ȃn Bozen, unde muri dupȃ alte cȃte-ȃa luni. (3)

VIII (fol. 84). Cuprinde mȃi multe rȃnduri turcesci, ȃn parte neinteligibile ȃn decalcarea pe care am luat-o de pe original. Dupȃ cȃt se deslușesce, sunt ȃntrebȃri de drept puse muftiului, și acesta ȃși ȃnsȃmȃ pe dos rȃspunsurile. Stilul e analog cu acela ȃn care sunt expuse principii de drept ȃn privilegiile acordate nouȃ de Pȃrtȃ ȃn secolul trecut și la ȃnceputul celui de faȃ. (4)

IX (fol. 85). Pe o bandȃ ȃngustȃ de hȃrtie prȃstȃ apusȃnȃ, avem acum un alt catastich al lui Petru-Vodȃ. Scim de aiurea la ce se referȃ. E o parte din testamentul amȃnunȃtit, din cedulele testamentare ale Domnului, care și-a redactat diata solemnȃ ȃn Bozen, la 10 (20?) Maiȃ 1594. ȃn rapȃrtele lui Ferdinand von Kȃhbach, *Viertelhauptmann* al Adigelui Inferior, ȃn sȃma cȃruia erȃ dat ȃre-cum Petru-Vodȃ, se aflȃ o sumȃ de lȃmuriri asupra testamentului, asupra cetirii celor patru cedule de cȃtre tȃnerul Voevod Stefan, asupra ȃmenilor de casȃ ai exilatului și banilor ce li s'ȃu dat la plecare. Aici notez numai cȃ «dascalu», de care vorbesce foȃta, e preotul Tudose Barbovschi, care a ajuns apoi Mitropolit al Moldovei, iar «perintele Viledica» e Gheorghe Movilȃ, Mitropolitul lui Petru Șchiopul.

(1) De aici scrisȃrea lui Petru se schimbȃ puȃin.

(2) Cetesce: «de a nosturu».

(3) V. mȃi sus, p. 439—40.

(4) V. patru consultaȃuni de acest fel, cu valȃre de lege, patru *fetve* ȃn firmanul din 1802 (D. A. Sturdza, D. C. Sturdza și Ghenadie Petrescu, *Acte și documente*, I, p. 255).

Iată acum documentul însuși, scris de la un capăt la altul tot de Petru-Vodă :

+ 30 galbin roș se da dascalu, de vor se duca; iar^k, de vor se șade cu Știfan Voda, iar^k se da lefișor^k cum pipana (*sic*) aemu; se lasaș pir^k voia lui; iar^k pe perintele Viledica se-i daș 50 galbin d'avor și ȃn postav bun, se merghi sinatos undu-i voia lui.

Pe V^o e scris, probabil de von K  hbach : «Trifft die 2 Geistlichen an».

  n volumul XI din Hurmuzaki se va găsi, în urma testamentului citat, traducerea germană a tuturor cedulelor și, chiar la   nceputul ei, traducerea acesteia. La data de 10 Mai   1594, s'a tipărit tot acolo o a doua cedul   p  strat   în original, relativă la îngrijitorul t  n  rului Ștefan-Vodă, Must  t   , și la cei doi clerici din însemnarea prezentă.

X (fol. 86). Sunt trei r  ndur   turcesci, scrise pe un petic pentagonal de h  rtie orient  l  . Sensul, obscur și neînsemnat, e acesta :

«Petre. Șpune-le iarăși să nu mai serie dec  t lucruri legiuite. Cererea aceea am oprit-o. Vom serie și vom ceti și, pe urmă, vom judecă sănătos.»

XI (fol. 87—88). E un document evreesc, scris în frumósă uncial  . Iată traducerea :

  n numele lui Dumnezeu  .

Am făcut socotélă cu.... Petru-Vodă și s'a găsit că am primit până Duminecă, 19 Șebat 5346, cinci sute trei-deci și două de mi   ș  pte sute opt-deci de aspri. Pentru adeverință, am iscălit aici numele meu: Moise, fiul lui Eliezer răposatul.

  nc   de la g  lep două-deci și trei de mi   ș  pte sute șése-deci de aspri.

  nc   de la șése-spre-dece mi   de aspri.

  nc   de la administra  iunea din Gala  i opt mi   de aspri.

  nc   de la nouă mi   de aspri.

Acéstă socotélă a fost până în   iua de Lună, 9 ale luni  , iar anul [e] 5346.   n   iua aceea am mai primit dece mi   patru sute șése-deci. Car   fac, de to  i, șése sute de mi  .

Am mai primit, în   iua de Lună, 1-i   a lui Tamuz, 5.000 (cinci mi  ) de lei, fie-care c  te patru-deci de aspri, car   fac două sute de mi   de aspri.

«Moise, fiul r  posatului Eliazer»   și făceà socotelile pentru lunile Martie 1585—Iulie 1586. Socotéla e esactă. Pentru valórea în mon  t   creștină a banilor, v. mai sus p. 440.

Tot pe fol. 87 (cele-lalte sunt albe) stă scris de m  na lui Petru Șchiopul, pe jumătatea din st  nga a h  rtiei, în sens invers: «Alamanolu (1). Se ști ce logat.»

(1) Probabil: «a lui Manoli».

XII. Acest document (fol. 89), scris iarăşi tot de Petru-Vodă, cuprinde socotelile între dînsul şi Giovanni de Marini Poli (*Giva*). Din documentele din Innsbruck şi cele de la Academie se scie că asociatul acestui Ragusan în arenda vămilor eră un compatriot al lui, Domenico di Giorgio. Nu înţeleg de ce în socotelile ce urmăzează numele «Givei» e pus lângă acela al lui «Begzade», afară numai dacă Petru nu traduce aşă numele lui Domenico însuşi. În lipsa aprópe desăvirşită de documente financiare din acéstă epocă—în volumul citat din Hurmuzaki s'au tipărit însă un catastich grecesc al goştinei şi altul românesc al locuitorilor Moldovei, al contribuabililor, ambele din vremea lui Petru Şchiopul (1),—însemnarea de faţă e de o nediscutabilă însemnătate:

.... [rupt] 15 zili, pana i-a dam (*sic*) same lui Begzade şi lui Giva, 30 povar aspră se da lefa pana (2) an la darabanilor, calaraşilor.

+ 20.383 taleri (ta^r) arg[in]t, fer de lefe (3), ce fostu adetu (4) miia şi lui Ştifan Voda; logat-am; se şti.

+ 7.683 tal[eri] argi[n]t (5) rămas-a se-mi da.

+ 7.500 tal[eri] argi[n]t de postav darabani; rămas se da postavu; se ştii.

+ 1.500 tal[eri] argi[n]t se da cumaş la Creciun.

+ 2.500 tal[eri] argi[n]t rămas se da banului (6); se ştii anume totu one.

+ 1.000 tal[eri] a[r]gi[n]t logat ficiori; adetu-l. || (7).

+ 11.500 tal[eri] arg[in]t rămas de vameş Alecsi (8); logat suprá Begzade şi Giva se me piletescu; se ştii.

În alt sens, pe partea de jos a foi, în grecesce: Εἰς καθῶς ἔγραφα, ἐδόξαμεν πεντε . . . (neinteligibil) ἀργυρὰ 20.383 (9), ὡς καθῶς εἶναι ἀποθελ, ἀργυρὰ 2.000. Ἀργυρὰ 22.383.

Precum am scris, am dat . . . bani de argint 20.383; precum e scris mai jos: bani de argint 2.000. [Total]: 22.383.

XIII. Pe o fóie mare de hârtie orientală, îndoită în două (fol. 90—90 V°, 92 — 92 V°), se cuprinde o scrisóre a lui Zotu Țigară către socrul său Petru-Vodă. Zotu părăsise pe Domn, îndată după stabilirea

(1) P. 219—20, 221—30.

(2) «Pe un». (?)

(3) După acest cuvînt e ştersă litera «.

(4) «A datu el», probabil. N'are nimic a face cu vechiul *adèt*, *adètiu* (v. Hasdeu, *Magnum Etymologicum*, I, p. 309—10).

(5) Cuvîntul e adaos sus.

(6) Iani, vistier.

(7) Pe dosul foi e scrisă numai partea din stînga.

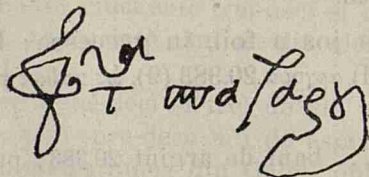
(8) Asupra acestui vameş, v. Hurmuzaki, XI, p. 327.

(9) 20.383 e scris întăiu şi apoi şters şi repetat.

acestuiua în Tirol, pentru a se aşeza în Veneția, unde Grecii și cei de lege grecăscă formaū o colonie numerosă (1) și aveaū un Archiepiscop, pe Gavriil Severos, Mitropolit titular de Filadelfia. De aici el adresază scrisoarea sa, datată: 20 Decembre 1592, îndată după sosire.

O dăm și pe acesta în original și traducere:

Τιμιότατε καὶ ἐνδοξότατε ἡμῶν αὐθέντι πολλυχρονημένε. Τὴν αὐθεντία σου καὶ τὸν (2) πολλυχρονημένο Στέφαν Βόδα προσκινῶ, δέοντας τὸν Θεὸν τοῦ ἡγαιένετε ἐν εἰρήνῃ. Ὡτι ἂν ὠρήξης νὰ μάθεις καὶ περὶ ἐμᾶς, μετὴν δίναντην τοῦ Θεοῦ καὶ ἡς τ' ὠρηξήκῃ τῆς αὐθεντίας σας ἐκαταδοδόθησαν ἡγαιῆς καὶ ἡβραμεν καὶ τοὺς ἐδικούς μας καὶ φήλους τῆς αὐθεντίας σου ὅλους γερούς, μᾶλλον καὶ τὸν μπάπ κὺρ Ἀδάμι, ὅπου ἀκόμι δὲν ἐμίσεψε, ἀμὶ ἦχεν ἄργησιν διὰ τὴν γραφί, καὶ δὲν τοὺς ἐδόλεσε νὰ τὴν γράμουν διὰ τὴν ὄρα, ὅς καθὼς τὸ θέλεις ἐγνωρήσιν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀγιοσίνη του· ἀμὶ θαρὼ νὰ γένῃ καὶ θέλομεν σπουδάζῃ καὶ ἐμῆς ἐκίνο ὅπου νὰ ἴμποροῦμεν, ἕως που νὰ τὴν γράμουν [ν]ὰ τὴν στέλλομεν. Ἄλλον, αὐθέντι πολλυχρονημένε, παρακαλῶ τὴν αὐθεντία σου διὰ τ' ἐκίνο τὸ κουσοῦρι ὅπου ἔμεινα τῆς αὐθεντίας σου, νὰ με καρτερέσιν καὶ νὰ μὴν στήλῃς ἡς με κἀνένα νὰ τὰ δόσο, διότις γινόσκι τὸ ὅ Θεὸς πὸς ἡμεῖς στηνοχωρεμένη, καὶ δὲν ἔχομεν διὰ τὴν ὄρα· μόνον ὅτι ἤχαμεν, ὀλίγο πολλὸ, ἀπὸ τὴν αὐθεντία σου, τὸ ἐστέλλομεν τὸ ἔς τὸ Μόσκοδο μέσα πεδία διὰ νὰ εὐγάλομεν καὶ ἴμεις κομάτι φορμὶ, ἂν δόσῃν ὁ Θεὸς τὰ ζόσομεν· καὶ τόρι ὁ Θεὸς ἡξέσῃρῃ πὸς ἡμεῖς στηνοχωρεμένη· ἀμὶ, ὅποτε δόσῃν ὁ Θεὸς καὶ ἔλθουν τὰ κοπέληα, τὰ δίνομεν ὅπου καὶ ἂν ὠρήσης. Ἐτερον οὐχί, καὶ ὁ Θεὸς νὰ πολλυχρονῇ τὴν αὐθεντία σας. Μηγὶ Δικεδρήου 20.

Pe margine:

Στέλο καὶ τὸν ἡσάτρη (*sic*) ὅπου με ὠρησες μετὴν Θεοδόσιον.

În alt sens, în lungimea hârtiei:

+ Ἀλλ' αὐθέντι, γινόσκει πὸς δὲν ἐθέλησεν ὁ πᾶπ κὺρ Ἀδάμις νὰ μας ποῦ στέψαμε τὸ γράμα ποῦ μας ἔκαμες ἡ αὐθεντία σου, πὸς σου ἤφερα τὸ σεπέτι· ἀμὶ ἤθελεν νὰ γράφῃ σαυτόν, καὶ τὸν ἄφησε ἔς τὸν Καραντζᾶ Ἀμανάτι, ἕως ποῦ νὰ στήλῃς ἡ αὐθεντία σου γράμα νὰ μου τὸ δόσι, καὶ, ἂν ὀρίσις, γράψε νὰ τὸ λάθο.

Adresa:

Τοῦ τιμιότατου αὐθέντος Ἰωάννου Πέτρου Βόδα τιμῖος δοθεῖ.

+ Prea cinstite și mărite Domn al nostru, care să trăești mulți ani. Mă

(1) De 4.000 de ὁμενί (după Crusius, *Turcograecia*, p. 207). Pentru Severos, v. Hurmuzaki, XI, p. 439, nota 2.

(2) După acest cuvînt e șters un μ.

închin Domniei Tale şi lui Stefan-Vodă, care să trăiască mulţi ani, rugând pe Dumne-deu să te ție multă vreme în sănătate şi pace. Dacă vrei să afli şi despre noi, cu puterea lui Dumne-deu şi cu voia Domniei Tale am sosit să-nătoşi şi am găsit şi pe ai noştri şi pe prietenii Domniei Tale pe toţi sănătoşi, mai ales pe dumné-lui părintele Adam, care încă nu s'a dus, ci a avut zăbavă pentru scrisóre, şi n'a vrut s'o serie pentru moment, cum vei afla şi de la Sfinția Sa; dar cred că se va face, şi ne vom sîrgui şi noi pe cât vom puté până ce vor serie-o, ca s'o trimetem. Alta, Dómnne, care să trăesci mulţi ani, mă rog Domniei Tale, pentru cusurul (restul) acela, care ți-am rămas dator Domniei Tale, să mă aştepti şi să nu trimeti la mine pe cine-va ca să i-l dau, căci Dumne-deu scie cât suntem de strîmtorați, şi n'avem acum nimic, căci multul, puţinul, ce-l aveam înainte de la Domnia Ta, l'am trimes la Moscovia cu copiii, ca să scótem şi noi o bucată de pâne, dacă va da Dumne-deu să trăim, şi acuma Dumne-deu scie cât suntem de strîmtorați. Însă, când va da Dumne-deu şi vor veni copiii, vom puté să-ți plătim unde vei pofti. Alta nu mai este, şi Dumne-deu să vè ție la mulți ani pe Domnia-Vóstră. 20 Decembre.

Zotu Spătarul.

Îți trimet şi boiaua albastră (?), ce mi-ai cerut prin Teodosie.

Dar, Dómnne, afla că dumné-lui părintele Adam n'a vrut să trimetem scrisórea ce ne-ai scris Domnia Ta, că ți-am adus sipetul, ci a vrut să serie el scrisórea, şi a lăsat-o la Caragea Amanati până ce vei trimete Domnia Ta scrisóre să mi-o dee şi, dacă vrei, serie să ni-o dee.

Adresa:

Prea cinstitului Domn Io Petru Voevod, să i se dee cu cîinste.

Serisórea e întregă de mîna lui Zotu; de desubt e întipărită pecetea Spătarului: două ovale cu marginea dublă, cuprîndînd o mîna care ține spada şi inscripțiunea: [Ζ]ῶτος Τζήναρζς (?). Acéstă sabie se vede şi pe portretul lui Zotu publicat de Doroteiŭ de Monembasia şi reprodus în «Cuvente din betrani» a d-lui Hasdeu (1); o mai întîlnim şi pe placa mormîntală a Spătarului la San Giorgio dei Greci, biserica ortodoxă din Veneția.

Popa Adam e un Cipriot răscumpărat de Petru-Vodă de la Tătari şi unul dintre cei dintăi curtenî cari părăsiră pe Domn la Bozen. «Copiii» de cari vorbesc serisórea nu pot fi în adevăr copiii lui Zotu şi ai Domniței Maria; din căsătoria lor s'aŭ născut, se pare, numai patru fete: Păuna, Zamfira, Ruxandra şi Isabela, pe cari le pomenesc testamentul din 14 Martie 1599 al tatălui lor. (2)

(1) I, p. 185.

(2) Sathas, *Bibliotheca graeca medii aevi*, III, p. xcv—vi. Cf. Hurmuzaki, XI (sub presă), *passim*.

XIV (fol. 91). Două rînduri turcesci, cu acest cuprins enigmatic:

«Feresce-te de necredincios, căci îți va da mult de lucru; însă necredinciosul acela îmi este de trebuință mie.»

Pe dosul bucățelei de hârtie pătrată, de fabricațiune orientală, se cetesce:

Τὸ ὑπερχρομαγικὸν τὸ σφρέτῃ τοῦ τὸ ἔστιλεν ὁ βασιλεὺς τῷ Ὑπαρχίῳ Πασιά.

Suretul hatihumaiumului pe care Sultanul l'a trimis lui Ibrahim-Pașa.

Sultanul e Murad III, iar Ibrahim ginerele acestuia, soțul Princi-pesei Aișe și unul dintre Viziri; eră Slav din Canișa și fusese guver-nator al Egiptului, cu care prilej făcî o strălucită campanie în Siria. (1) «Necredinciosul» s'ar puté să fie Maanoghli Drusul, Domn de Saida (Sidon), Sur și Akkon, ale căruia teritorii fură prădate de Ibrahim în expedițiunea menționată. Se scie că Drusiî sunt nisce misterioși eretici ai Islamului.

Prezența acestui «suret» între hârtiile lui Petru Șchiopol (nu e de admis să fie amestecate printre ele și documente de altă proveniență) arată că Domniî noștri de la sfîrșitul secolului XVI erau bine infor-mați de la Pórtă, precum trimiteau la Pórtă *neconținut* informațiuni destul de bune. (2)

XV (fol. 93). Acest număr e scris iarăși în întregime de Petru Șchio-pul și e încă o rămășiță a arhivelor financiare ale Voevodului. Cu-prinde trei însciințări scurte ale lui, privitoare la arendarea vămilor Moldovei către Giovanni de Marini Poli, la scutirea de vamă a unui curtean și, în sfîrșit, la o danie de stupi făcută arendașului de vămî Ragusan. Data când Giovanni e arătat că a luat vama e aceeași ca în mărturiile boerilor moldoveni publicate în Hurmuzaki, vol. citat, la data de «1593, prin April».

Iată acum documentul, cuprins pe o fôie de hârtie orientală:

+ Am dat vame lui Giva se ghirigescu vadur^u (3) și sicalele (4) și rkial[e] (5); se asculta tof. 7098 [1590], Avg[u]s[t] 15.

+ Aceasta om, anume Ianachi, iasti al mev^u; în laț (ΛΔ) (6) pace de vame. Ghin[ar] 4 [1591].

(1) Hammer, *Gesch. des osm. Reiches*, IV, p. 136—7.

(2) Veđi-le, pentru Petru Vodă, în Hurmuzaki, III¹ și XI, *passim*.

(3) Vadurile.

(4) Scalele, șchelele, porturile. Socotéla grecéscă a goștinei pomenesce «scala Isac-cei». V. Hurmuzaki, XI, p. 230; cf. *ibid.*, p. 229.

(5) Riele, rîurile probabil.

(6) Póte Petru a vroit să serie «îi dați».

+ 100 sutup se daț lui Giva. Avg[ust] 7.

Pe V^a, e scris, tot de mâna Domnului:

«Aceasta cherte iasti sachezu-hokem.» (1)

XVI (fol. 94). Pe o fôie mică de pergament se găsește opt rînduri ebraice, unciale:

Traducerea lor e acésta:

Eû David, fiul rabinului Rebi Abraham, și moștenitorii mei înseiniîm pe toți cei ce vor vedé acest înscris al nostru că curtea, dijma și cele-lalte proprietați, ca și actele de transmisiune ce erau ipotecate la noi, de la....., sunt liberate de către noi pe deplin, căci am primit banii pentru cari ne fusese ipotecate; așa că [nu avem] nici o pretențiune asupra proprietăților pomenite. De aceea am dat scrisul nostru la ... [ca să-i] fie spre folos acum său în viitor.

Pentru adevărîta lucrului că aceste proprietăți și actele de transmisiune s'au răscumpărat în ziua de a patra a Sâmbetei [Mercuri], 4 Kislev, anul 5132 (*sic*), la mia a șésea [1571, Novembre — Decembre ?].

David, fiul rabinului Rebi Abraham.

Probabil — din nenorocire, numele persônei nu se pôte vocalisă cu siguranță — e vorba de vre-un amanet al lui Petru-Vodă către David, fiul rabinului.

XVII (fol. 95). E o chitanță, eliberată în numele lui Petru Șchiopul, de reprezentantul acestuia la Pórtă, Capu-Chehaiaua Duca, a căruia pecetie eliptică, cu marginea festonată, cuprinde în cercul interior imaginea unui leu și în cel de afară legenda: Δοῦκας τοῦ Δίμου K. Δοῦλον X(?). Acéstă pecete ne face să credem că Duca din chitanța de față, «Duca al lui Dimu», nu e altul decât «Dimo», Capu-Chehaiaua lui Michaiû Vitézul, omorît în chinuri de Turci la Constantinopole, după gonirea marelui Domn muntean din Ardél, la 1600. Cele două rapórtene venețiene cari ne vorbesc de teribila lui ducere la mórte — străpuns de cuțite în brațe, cu cărnurile atárnând în bucăți, cu rănile arse de făclii în bătaia vîntului, cu urechile tăiate — ne spun că «Dimo» eră creștin din Pera. Pe când nenorocitul se chinuia în cărlige, Hafiz-Pașa, urzitorul nenorocirii lui, puse să-l împusce. (2).

Textul chitanței e acesta:

+ Ὡμολογῶ ἐγὼ ὁ Δοῦκας ὁ καπιτχαχάριας τὸ πὸς ἐπίρα ἀπὸ τὸν Μαχουμοῦτι Τζαγοῦσι ἄσπρα χιλιάδας 30.000, οἷρον[v] χιλιάδας τριάντα, νὰ τὰ δόσι ὁ αὐθέντης μου ὁ Πέτρο Βοσβόδας, ὅποτα νὰ πάρι τὴν ὁμολογία μου εἰς τὴν Μπορδανία, νὰ

(1) Adecă pôte: «formula sentinței» (*sachetec hokium*).

(2) V. Hurmuzaki, IV², p. 32 (sau, mai bine publicat, p. 252) și 34.

πάρι τὰ ἄσπρα του διχως κἀνένα λόγων, καὶ διὰ τὸ βεβῶ καὶ ἀληθῆς ἐγέρμονε τὸ παρὸ ὁμολογό. Μηνὶ Νοε[μ]βρίου 13.

Mărturisesc eu Duca, Capu-Chehaiaua, cum că am luat de la Mahmud Ceușul 30.000 de aspri, adecă trei-zeci de miî, ca să-î dea Domnul meu Petru Voevod; când va veni [cu] mărturisirea mea în Moldova, să iee banii săi fără vre-o vorbă. Și pentru aceea întăresc eu și mărturisesc că în adevăr s'a făcut acésta. Novembre 13.

Chitanța e scrisă pe o fóie mică de hârtie orientală.

XVIII. Urméză o chitanță nouă a banului Iani (fol. 95 (1) — 96).

Θεός.

1589.

+ 'Ομολογῶ ἐγὼ Ἰωάννης Μπάνος, πῶς ἔλαβα ἀπὸ τὸν Θεόδωρον τοῦ Πορελιότι ἄσπρα 100.000 διὰ τὴν δουλίαν τοῦ αὐθέντος Στεφάνου Βοεδόνδα, καὶ ἔχωμεν σταμόν, ὅταν ἔλθῃ εἰς τὴν Μπογαδανίαν, νὰ τὸν δώσει ὁ αὐθέντης Στέφανος Βοεδόνδας πρόβατα, καθὼς θέλῃ τὰ δώσει καὶ ἀλλουνῶν, ἀπὸ τὸ καπλίκι τῆς Τοῦτοδας, ἧγγουν χιλιάδες ἑκατόν, καὶ ἔδωκεν τά. Νοεμβρίῳ κβ'η.

Pe V^o: 'Επίρην 40.000 ἔμηναν 60.000.

În traducere:

+ Mărturisesc eu Ioan Banul, cum că am luat de la Teodor al Poreliotului 100.000 de aspri pentru slujba Domnului Stefan Voevod, și avem învoială, când va veni în Moldova, să-î dea Domnul Stefan Voevod oi; după cum va voi, [póte să-î dee] și de-ale altora, din județul Tutovei, adecă o sută de miî; și a dat banii. 22 Novembre.

Pe V^o:

A luat 40.000; au rămas 60.000.

Documentul e scris pe o fóie mare de hârtie orientală și pórta pe cetea sciută a Banului Iani.

Pe V^o se mai vede și următórea însemnare turecescă: «30.000. . . »

XIX (fol. 97). Iarăși o chitanță a Banului Iani, din 1590.

1590.

+ 'Ομολογῶ ἐγὼ Ἰωάννης ὁ Μπάνος πῶς ἔλαβα ἀπὸ τὸν Κόστα τὸν Κασάπι ἀπὸ τὸ Ἀγιάκαπη (2) ἄσπρα χιλιάδες 129.790, ἧγγουν ἑκατόν δέκα ἑνέα καὶ ἄσπρα ἑπτακόσια ἐνεννίκα διὰ τὴν δουλίαν τοῦ αὐθέντος τοῦ Στέφαν Βοεδόνδα, καὶ ἔχωμεν σταμόν νὰ πάρῃ πρόβατα ἀπὸ τὴν Σορόκα, καθὼς ὅπου τὰ θέλουν πάρῃ καὶ ἄλλοι. Μαρτίῳ λ'η.

(1) Din greșală de paginațiune, sunt două foi 95.

(2) Localitatea acésta nu mi-e cunoscută.

De desupt, mai mic :

Ἀκόμῃ ἐλάδαμεν ἐξ αὐτοῦ ἡς τὴν θαντὴν τοῦ μακαρισμένου Βλάνδ Βοεβόνδα ἄσπρα ἡ (sic), ἡγουν εἰς τὸ κλίσμα τοῦ τάφου.

În traducere :

1590.

+ Mărturisește eū, Ioan Banul, cum că am luat de la Costa Casapul de la Aiacapi 129.790 aspri, adecă o sută două-zeci și nouă de mii șapte sute nouă-zeci de aspri, pentru slujba Domnului Ștefan Voevod, și avem învoială să iee oī de la Soroca, unde vor luă și alții. 30 Martie.

Încă am mai luat de la dînsul la mórtea rēposatului Vlad Voevod 3.000 de aspri, adecă pentru îngrăditura mormîntului.

Vlad Voevod, fiul lui Miloș Voevod și nepot de frate al lui Petru Șchiopul, numit Domn la Constantinopole peste Muntenia la 19 Iulie 1589, murī peste puține zile, la 6 August al aceluiași an, de otravă, cum s'a cređut. (1) La mórtea lui, Ștefan-Vodă nu eră încă Domn în Moldova. Trebuie admis decī că, pe cānd chitanța însăși e din 1590, adaosul nu constată un împrumut nou, ci amintescē numai o primire de banī anterioră.

XX (cuprins în numărul precedent). Pe o foiță de hârtie apusenă se află următórea traducere italiană a unui document grecesc, aflător în Biblioteca Academiei Române și pe care l'am tipărit în volumul citat din Hurmuzaki, No. CCCXXVIII, p. 208. Data completă e, cum se vede din textul grecesc, 1 (11) Decembre 1589.

Johan Bannos hā recevuto de un Hachumat Zelepi, ganicero, asperi 31 miliara de asperi, chon patto, come tornerà in Boldania, di renderli.

XXI (fol. 98). Pe o foiță de hârtie orientală se află ultima chitanță a lui Iani. Pórtă data de 15 Decembre 1589 și e eliberată și ea în numele lui Ștefan-Vodă.

1589.

+ Ὁμολογῶ ἐγὼ Ἰωάννης ὁ Μπάνος πῶς ἔλαβα ἀπὸ τὸν Συναν-μπέι, τὸν ἀδελφὸν τοῦ τζαούσ[ου], ἄσπρα χιλιάδες 189.300, ἡγουν ἑκατὸν ὀγδοῶντα ἑνέα καὶ ἄσπρα

(1) Asupra lui Vlad, ca și asupra tuturor personagiilor menționate în partea întâia a acestui memoriū, v. memoriile mele din *Analele Acad. Române*, ser. a 2-a, Mem. Sect. Ist., XVIII și XIX și articolul «*O familie domnēscă în exiliu*», publicat în revista *Vatra*, anii I și II (va reapăre, cu totul prefăcut, ca prefață a volumului XI din Hurmuzaki). Am mai luat sciri și din rapórtele imperiale din Constantinopole inedite, carī vor apăre în *Apendicele* volumului citat.

τριακόσια, διὰ τὴν δουλίαν τοῦ ἀθέντος τοῦ Στέφαν Βοεδόνδα, καὶ ἔχομεν σταμόν, ὅταν πηγίνη εἰς τὴν Μπογδανίαν, νὰ τὸν ὀίδῃ ὁ ἀθέντης τὰ ἄσπρα του ἕως ταῖς δέκα πέντε τοῦ Μαρτίου καὶ τὰ ἐλάδαμεν Δεκεβρίῳ ἐ'η.

Mărturisesc eu, Ioan Banul, că am luat de la Sinan-bei, fratele căușului, 189.300 de aspri, adică o sută opt-deci și nouă de mii trei sute, pentru slujba Domnului Ștefan Voevod, și avem învoială, când va veni în Moldova, să-î dea Domnul asprii lui până la 15 Martie; și i-am luat la 15 Decembre.

Jos, pecetea cunoscută a lui Iani.

E de observat un lucru: toate chitanțele lui Iani sunt din Novembre 1589 până în Martie 1590, și cele din volumul XI din Hurmuzaki (1), și acestea. Ele sunt în legătură evidentă cu cumpărarea domniei pentru copilul lui Petru-Vodă și cu împlinirea făgăduielilor date cu această ocaziune. Nu se poate fixa în ce legături se găsira de la 1589 la 1591 cei doi Domni ai Moldovei, însă e sigur că Ștefan împărția veniturile țării cu tatăl său, avea socotelile și veniturile sale proprii; chitanțe se dedeau de Vistier, când pe numele unui Domn, când pe al celui-lalt. O diarchie cu totul ignorată până mai deunădă și care nu e fără interes.

Chitanțele acestea mai arată și mecanismul financiar al unei dobândiri de tron. Din ele se vede cine împrumută banii și cu ce avantagii și garanții. Ele întăresc afirmațiunea cuprinsă într'un raport venețian de pe acest timp, că sumele necesare pentru a câștiga obrazurile de cinstă constantinopolitane erau puse la dispozițiune «de casapii din Constantinopole, cari își primesc înapoi banii, cu mult câștig, luând în loc vite de tăiat (carnazi)». (2)

XXII (fol. 99). Ultima din bucățile relative la Petru Șchiopul, pe care le-am descoperit, e o socotelă autografă a Domnului: e o însemnare a sumelor trimise de dînsul la Constantinopole pentru tribut, în anul 1587. Între aducătorii banilor la Pórtă figuréză Ureche, Nestor Ureche, atunci Clucer, Nicolae Stolnicul, pe care l'am întîlnit și înainte, Stanciu Aga, pe care-l aflăm ca Vornic între tovarășii de exil ai lui Petru-Vodă, Dumitru Postelnicul, care nu e Marele-Postelnic, locul acestuia din urmă fiind ocupat de Brutii, «Brut» cum i se dicea în Moldova. (3)

Documentul e scris pe o foarte bună hârtie orientală, îngălbenită.

(1) V. mai sus, p. 436 nota 3.

(2) Hurmuzaki, IV², p. 108, n^o xxv.

(3) V. documentul lui Petru, dat din Iași, 8 Maiu 7095 (1587), la Bibl. Ac. Rom., Pecete 54.

39 povar și 40.000 asprk; se știi.

+ Ai 7095, luna Mai, am tirkmes haraciul: 39 povar și 40.000 asprk, cu Urkke culcer; dat cu Nicole Sitolnic; se ști: 8 povar as[prk] supra iark.

100 cai detoriia vek[e]; se știi. ||

+ 6 povar asprk am tirkmes cu Sitanciul Aga. Sept[emvre] 14.

+ 5.000 tal. am tirkmes cu Ivan Ușar, Iananeul detoriia. (1)

+ 20 povar am tirkmes cu Dumitri Postelnic Paratul. Sep[temvre] 10.

II.

În *Analele Academiei Române* (seria a 2-a, t. VIII, secțiunea a 2-a), d-l D. A. Sturdza, căruia istoricii și filologii noștri îi datorează și prezența la Academie a «Actelor lui Petru Șchiopul», a publicat, cu facsimile, creditivă românească dată de Michaiû Vitézul celui dintâi din soliî trimeși de dînsul la Praga, Grigore Balog Postelnicul, cu care a mers și Iovan Marcu din Ragusa (Dobrovnik). Pe dosul unor documente tipărite în volumele III și IV din Hurmuzaki, se mai găsesc încă însemnări românesce de mîna Domnului: așa, la condițiunile puse de Andreiû Báthory Turcilor: «ce-au trimes Batır Andreiûș la pkratul turcescu pñtru pacea» (2) și la răspunsul dat de Michaiû lui Basta după lupta de la Mirislău: «pașa (?) ce-a trimes la Baștea» (3), la scrisoarea lui Guilhen de San-Clemente, ambasadorul spaniol la Praga, către Domn: «de la solul Șpaneî carele șade lângă Împaratul». (4) Asemenea însemnări se găsesc și pe alte documente inedite, cari vor apărea în volumul XII din Hurmuzaki, pe care-l pregătesc și care va cuprinde numai contribuțiunile nouă la istoria lui Michaiû-Vodă. Pe dosul unei scrisori de felicitare a Electorului Archiepiscop de Trier, Michaiû însuși poate scrie: «de la herțegu Vlkfa ot Trevir»; iar pe dosul unor sciri trimise Domnului la Praga de Ladislau Rákóczy, se vede, de mîna lui Michaiû: «de la Racovți Laeș».

Michaiû-Vodă seia poate turcesce (5); mă îndoiesc însă dacă eră cunosător al limbei slavone. După cucerirea Ardélului, situațiunea sa înăl-

(1) Ianeul e Iancu-Vodă. Cu temeiul deci a pretins tot-deauna Petru-Vodă, în cursul procesului său cu Ragusaniî, că datoriile tronului nu erau personale în țările noastre (v. actele procesului în Hurmuzaki, XI, la anul 1593).

(2) Hurmuzaki, III¹, p. 322.

(3) *Ibid.*, IV¹, p. 22.

(4) *Ibid.*, p. 43, n° XXIII.

(5) Comisarii imperiali Ungnad și Michail Székely afirmă acesta într'un raport inedit,

țându-se, relațiunile diplomatice ale Domnului deveniră întinse și multiple. Michaiu nu înțelegea însă nici nemțesce, nici latinesce, nici unguresce. Serisorile pe cari le primiă — și erau multe — trebuiau să fie traduse, și traduse, pentru a fi pricepute de dînsul, în românesce. Instrucțiunile pe cari le dădea Domnul trebuiau să fie redactate în aceeași limbă, pe care o cunoscău și agenții săi străini, Greci, Ragusani, Sârbî. A trebuit deci să existe o întregă bogată și interesantă arhivă românească a lui Michaiu-Vodă, arhivă pe care nenorocirea ce se aruncă asupra puternicului Domn, rătăcirile din urmă ale turburatei sale vieți o împrăștiară. Un fragment din această arhivă eră documentul descoperit de d-l D. A. Sturdza. Alte rămășițe sunt cele șapte lungi documente românești, de o însemnată filologică și istorică ușor apreciazabilă, pe care mi le-au dat cercetările din timpul unei vacanțe cu noroc.

Tóte șapte se găsesc în adaosul (*Nachtrag*) la pachetele *Turcica 1593—1600* din Archivele imperiale din Viena.

Le public în ordinea—cam desordonată—în care se găsesc originalele.

I. E un caiet de patru foi, cusute sus cu sfóră (fol. 199—9 Vº, 212—2 Vº, 213—3 Vº, 229—9 Vº din fascicul). Hârtia, fără filigrană, e de fabricațiune apusenă. Sunt albă foile 213 Vº și 229. Pecetea roșie, care se află între iscăliturile lui Michaiu Vitezul și Carlo Magno, e ruptă. Michaiu-Vodă însuși a scris pe fóia dintâiu: «Ce-au dus Ca^l Mango». De desupt, într'o scrisóre mai nouă, se cetesce: «16. Quid locutus fuit cum Carolo Magno Michael Vayvoda.» Iar, în față cu aceste rînduri latine, ceva mai sus, stă însemnat anul 1600.

Documentul începe cu fóia 199 Vº.

Pe fol. 229 Vº par a fi fost scrise câte-vă cuvinte cirilice cu creionul și apoi șterse. Sus, se vede un *A* latin.

E anexată la acest document o traducere latină, destul de bună, sub care e iscălit: «Ladislaus Iordai manu propria, C. R. translator valachicus aulicus», la 16 Februarie 1823.

1. Întaiu, cîndu au venit Petru Armeanul la împăratul, el au cerșut 10 răspunsure lu Mihaiu Voevoda, și au zis împăratul: ce va pohti Mihaiu Voevod, tot să fie pre voe Domni-Sale. +

2. Ce-au cerșut Mihaiu Voevoda de la împăratul? Cerșut-au 2.000 de pedștri, 2.000 de călăraș[i], și sântu; ce, cum veri zice, sta-vor au merge-vor.

3. Răspunsu. Împăratul au strănsu sobor toți domnii, vlădieii, piscupii și arhiiduchi și toți ai împăratului, pîntru credința și pîntru bine ce au făcut Mihaiu Voevoda împăratului și e-u slujit, ca să-l ajute împăratul; eră împăratul să-i dea ce va pohti Mihaiu Vodă.

4. Răspunsu. Ce va pohti Mihail Voevoda de la împăratul, să-i dea, care cetăț i va plăcea; însă mai multu să-i dau pântru atâta bine ce mi-eu făcut Mihail Voevoda.

5. Răspunsu. Au zis împăratul și tot soborul și svatul, pântru vitejie ce au făcut Mihail Voevoda și destoinic, am zis să fie Mihail Voevoda craiu, și fiu sku erk craiu.

6. Răspunsu. Zis-au împăratul să însore pre Pătrașco-Voda și să-i dea din ruda împăratului, care-i va fi voe, și să-l facă fecior al împăratului, și să fie al împăratului.

7. Însă, de va fi voe lui Mihail Voevoda să trimeatem omeni la margine, să pzeșcă, ca să auză alalți împărați și dōmni că țara este a noastră, erk Mihail Voevoda este ispravni[c] preste toate, că să înțeleagă și alalți împărați cum este Mihail Voevoda ispravnic, să nu mai fie certă și strick-ciune. + ||

8. Răspunsu. Eu împăratul la Domne-Ta Mihail Voevoda rog te, în cestu rândul să nu mergi la Moldova, că am înțeles că au dat canțelerul din Leși voe lu Jigmon craiu să strângă ȕste. Nu e vreme-acum să ne batem cu Moldova, că Turcii stau în spinare noastră, erk, să ne vom bate cu Moldova, noi să lăskm Turcii; erk noi am înțeles de un boeriu по им Sari (сарн), și are un fecior ei îmblă iscodă în țara leșască, de spun la noi tot ce fac ei. +

9. Răspunsu. Eu, împăratul, zic, de veri vrea Mihail Voevoda să fac pre fiu tău craiu în Ardeal, eu împăratul să trimeț omul meu credincios să fie împreună cu fiul Domne-Tale, și Domne-Ta iar veri lăsa omul Domne-Tale credincios. Erk Domne-Ta să fii ispravnic preste toate ȕstil[e]; iark, ce veri pohti, tot va fi pre voe Domne-Tale, și-ți voi da încă mai multu decât veri pohti.

10. Răspunsu. Împăratul au trimes la Franța, la Spanea, la Papa și la toți mai marii de bărbăție și de vitejie, ce ești al doile Alecsandru, ca să te ajute cu bani și cu alte multe cînste înfrum[u]șetate; ce vor trimete ei, ajutoriu, bani, erk eu încă de 3 ori mai multu.

11. Răspunsu. Pântru vrăjmaș ce-au fostu mai denainte vream[e], să aibă multă dosadă.

12. Răspunsu. Multu rog te, carei au fostu acie mai nainte vream[e] de au gonit erkiasa, de ți sântu drag, să prinzi pre Iambro Diiak; ce să nu-l lăș nice cum, ce multu să-l pedepsești.

13. Răspunsu. Alta, rog pre Domne-Ta ce-au fostu dat Jigmon Craiu erkiasei, să-i dai și Domne-Ta, iark Domne-Ta ce veri pohti și de la mine, eu tot ți voi da Domne-Tale. ||

14. Răspunsure. Încă iark rog pre Domne-Ta Mihail Voevoda pântru aceea țară, să nu se strice întru viața Domne-Tale, și ceasta a Împărăției Meale, ce să fie amândoă una, în viața Domne-Tale; că eu voi să le las să fie pre voe Domne-Tale, ca să cunoști cum este mai bine, să fie tot după Domne-Ta.

15. Răspunsu. De astă zie Împărăție Mea să-m fii frate de în cei 4 frați, drag și iubit; alta, pântru drag[o]stea noastră, ce veri vrea să trimeț la

Împărăție Mea, nu trimeate pre streini, ce mi scrie cu mîna Domne-Tale de la inimă; ce-ți va fi voe, eu ți voi face.

16. Răspunsu. Cunoscute-am că este loc în Țara-Rumânească de iaste aur și argintu; ce, să veri zice Domne-Ta, eu să trimetu oameni să cruze (*sic*) pîntru binele Domne-Tale, că am oameni de acel lucru, de știu venele (*sic*) și de diamante, și au lucrat și în țara ungurească, că pîntru acestu aur și argintu știu carei lucrează, și zic că este și fier; ce, să va fi voe Domne-Tale să-i trimet, și veri vedea și alte lucrure ce vor face.

17. Eu, împăratul, rîg pre Domne-Ta să nu laș într'acel loc mulți credincioși, numai să laș 3: Greci și Frânci și Lotreni; numai să gonești Calvin[i] și Areianci (Нк-т), și să le ei beseareca, să o dai unde veri vrea Domne-Ta; alta, te rog să trimeti oameni la Clujvar: în toate casele să fie câte 23 oameni, că sîntu rîi.

18. Eu împăratul preste toți împărații, zic, și tot sobor[u], să judeci Domne-Ta: ce veri face, să fie făcut, și, cum veri zice, să fie zis, cum să fie mai bine; și, ce veri pohti, tot va fi pre voe Domne-Tale. ||

19. Cum mi-eu venit solii din țara Moscului de la împăratul, cum i să mi dea 10.000 tal. de sute, să mă bat cu Turcii, și să-ș dea soru-sa după frate-mieu Maasilimian, eră eu Tătarul să-i facă nu mai vie întru ajutoriul Turcilor.

20. Că mi-eu trimes Spanea sîli și Papa, și mă rogă să nu fac pace cu Turcii; numai la vară toți să fim gata.

21. Desupra tuturoră, că zicem mai bine cestu loc să rămîie la fiul Domne-Tale, pîntru cînstea Domne-Tale; eră Domne-Ta, ce veri zice, nu vom eși din cuvîntul Domne-Tale; aceastea sîntu în mîna Domne-Tale, de le biru-ești; ce socoteaște cu (кѡѣ) înțelepciunea Domne-Tale să nu se bucure vrăj-mașii Domne-Tale; multu ești înțeleptu; ce să ne trimetă răspunsu pre aceste cuvinte la împărăție mea. +

Îo Mihail Vod (*de mîna Domnului*). Carlo Magno m. pr. (*în caractere latine, de mîna lui*).

Petru Arménul, cu numele său de familie Grigorovici, a fost unul din servitorii cei mai credință ai lui Michaiu-Vodă și unul din agenții orientali cei mai dibaci de pe vremea sa. Venise în Muntenia, după cât se pare, ca zugrav de icône—căci un raport contemporan îl numește «pictor» (1); când Domnul Țării-Românești trecu Carpații, el îl întovărăși, și Michaiu dădu Arménului, om priceput, care a scris și un fel de cronică, pe care au cunoscut-o și utilizat-o Wolfgang Bethlen și Szamosközy (2), sarcina de a anunța la Viena și Praga, Archiducelui Matthias

(1) Hurmuzaki, III¹, p. 431.

(2) Bethlen, *Historia de rebus transsylvanicis*, ed. a 2-a, IV (Sibiu 1785), p. 274—8 (suirea pe tron a lui Michaiu): «ex scriptis Petri Örmény». Szamosközy, ed. Acad. ungurești, II, p. 192 (lupte cu Turcii în 1598): «id Petrus Armenus, qui nonnullae militum cohorti in exercitu Michaelis praefuit, vere testatur».

adecă și Împăratului, cucerirea Ardélului. Trimiterea sa nu erà însă o misiune diplomatică și Michaiû n'a dat probabil nici creditivă, nici instrucțiuni. «curierului» (1) expediat cu scirea biruinței.

La 3 Decembre 1599, Rudolf II anunță lui Michaiû că a trimis înapoi pe Petru, cu un răspuns de care Domnul va fi mulțumit; în aceeași scrisoare, se vestiă expediarea în puține zile a «unui alt agent». (2)

La 21 ale acestei luni, Arménul nu sosise încă la Alba-Iulia, și Michaiû serie că așteptă cu nerăbdare pe al doilea emisar imperial. (3)

Acesta din urmă erà un Milanese, Carlo Magno, despre care se pôte sci fôrte mult și despre care corespondența Archiducelui Maximilian și piesele inedite din Viena, cari vor formà volumul XII din Hurmuzaki, cuprind și mai mult. Ca și Giovanni de Marini Poli, Aloisio Radibrati, Gașpar Melik, el a fost unul din instrumentele în Orient ale Imperiului. A servit pe Germani până la bătrânețe, când i s'a acordat, ca răsplată, un loc de *Postmeister* la Viena, loc pe care l'a ocupat până la môrte.

După multă șovăire din partea solilor cari veniau cu mâna golă, Petru și Carlo sosiră, pôte în același timp, la Alba-Iulia, în întâiele zile ale anului 1600. Michaiû nu pedepsî pe Armean pentru nesuccesul său și Magno, nu numai că întîmpină o primire bună, dar deveni în curînd intimul, omul de încredere al Domnului. Câștigat cu desăvîrșire de acesta, el trimitea scirile cele mai asigurătoare asupra intențiunilor lui Michaiû și credinței sale față cu Împăratul. Și pôte, dacă s'ar fi lăsat pe lângă pornitul și capriciosul Voevod, ca reprezentant al Împăratului, acest Italian maleabil, insinuant și plin de răbdare, s'ar fi căpătat cu totul alt rezultat decât cum a ășit mai târziu. (4)

La 1 Februarie 1600, Michaiû scria Împăratului despre sosirea lui Magno; cu scrisorile. «Dându-mî scrisorile Măriei Tale, mi-a destăinuit verbal (*verbo mihi aperuit*) bună-voința Măriei Tale și mi-a spus tôte câte i le-ai dat în sémă Măria Ta». (5)

Destăinuirea acésta verbală, pusă pe românesce, e documentul nostru: «ce-au dus Ca[ro]l Mango», precum scrie Domnul însuși. Michaiû se de-

(1) Michaiû însuși îl califică de «certus cursor meus» (Hurmuzaki, III¹, p. 356—7, n^o CCLXXVII).

(2) *Ibid.*, p. 368, n^o CCLXXXVII.

(3) *Ibid.*, p. 393, n^o CCCXVIII.

(4) Cf. *ibid.*, t. IV¹, p. 4, n° IV și bucățile inedite resumate în al doilea *Apendice* la Szádeczky, *Erdély és Mihály Vajda* (ed. a 2-a, Timișóra, 1893); acestea din urmă vor apăre în întregime în volumul XII din col. Hurmuzaki.

(5) Szádeczky, *op. c.*, p. 329—330, n° LXXIX.

clară mulțumit cu ofertele Împăratului și, după ce sărută solemn crucea, pe care i-o înfățișă Dionisie Ralli, Archiepiscop de Târnova, el făcând următoarea declarațiune, pe care Magno o transmise lui Rudolf la 2 Ianuarie: «În numele lui Dumnezeu și al Sfintei Treimi, încep a vorbi: De ore ce Măria Sa vrea să-mi dea mie și fiului meu titlul de Principe al Sfântului Imperiu și chip de a face război și sprijin pe lângă Sfinția Sa și Regele Spaniei și alți Domni creștini, desființez tot ceea ce vor fi lucrat solii mei cu Măria Sa și mă supun voinței Sale». (1) Căci Michaiu trimisese, la 20 Novembre 1599, în ambasadă solemnă la Împăratul, pe credincioșii săi boeri Michalcea Caragea din Chios, cunoscutul Banul Michalcea, și Stoica Vistierul: (2) la 2 Ianuarie 1600, și mult timp încă după acesta, ei se găseau la Praga.

«Canțelerul din Leși», de care vorbește documentul, e vestitul Ioan Zamoycki.

«Jigmon Craiu» e Sigismund Báthory, și nu omonimul său, Regele Poloniei, Sigismund III. «Domnilor din Ardel», serie Miron Costin, «le dăcem crai ungurești». (3)

«Crăiasa» e soția acestuia, Maria-Christina, fiica Archiducelui Carol de Graz, moartă într-o mănăstire la Hall, în Tirol, multă vreme după acesta. (4)

«Iambro Diiak» e Imre Deák, Emeric Deák, dintr-o familie ardelănească bine cunoscută pe această vreme.

«Lotreni» sunt Luteranii, iar «Areianki», Armenii Arieni.

«Clujvarul», Clujul, fusese orașul care primise pe Sigismund Báthory la întorcerea sa din Silesia, în noaptea de 20 August 1598.

În sfârșit, asupra soliei rusești, extrag câte-va lămuriri din corespondența inedită a Archiducelui Maximilian: Solia stătu la Morgentheim, lângă acest Principe, până la 1 Ianuarie 1600. La 2 ale acestei luni, Archiducele serie unu corespondent al său că de-oamdată «nu i s'a vorbit de nici o căsătorie». Gudunov oferia, prin solul său, diacul Vlasiev, ajutor contra Turcilor și Tatarilor, pe cari se declară gata să-i atace în persoană, ca și contra Polonilor, vrăjmași ai cauzei creștine, cărora ar voi să le pue ca Rege pe Maximilian, alesul lor de odinioară, sau să li reiea cel puțin teritoriile luate de la Ordinul teutonic, în fruntea

(1) Raport inedit al lui Magno (Hurmuzaki, XII, în preparațiune).

(2) Hurmuzaki, III^a, p. 356—57, n^o CCLXXVII.

(3) În *Letopisește*, ed. a 2-a, I, p. 249.

(4) Asupra căreia v. Karl Reissenberger, *Prinzessin Maria-Christierna von Inner-österreich (1574—621)*, în *Mittheil. des hist. Vereins für Steiermark*, XXX (1882), p. 26 și urm. și Szádeczky, *Báthori Zsigmondné*, în *Századok*, 1883, p. 50 și urm., 129 și urm., 256 și urm.

căruia stătea același Principe, Maximilian, deși satisfăcut de aceste oferte, răspuns evasiv, iar Împăratul, sfătuind pe Țar să atace pe Crîmleni, refușă să pue din nou pe tapet lupta pentru corónă zadar-nică a Poloniei. (1)

Dar nu se opresc aici lămuririle ce se pot avé asupra acestei solii și condițiunilor aduse de dînsa. Între hârtiile din Viena, inedite până acuma, privitoare la Michaiu Vitézul, se află una care luminează tot ce e obscur în redacțiunea românească a clauselor. Ea ne dă, în același timp, data plecării lui Magno cu răspunsul lui Michaiu-Vodă.

Anume, într'un raport fără dată, comisarii imperiali în Ardél, David Ungnad și Michail Székely, cari și ei primise propunerî de la Michaiu și-î răspuseseră la dînsule (2), anunță lui Rudolf că Vistierul Stoica, întors acum din misiunea sa, le-a tradus la 6 Martie în «sêrbesce» «clau-sele pe cari domnul Carol Magno le-a dat în italienesce Voievodului și le-a lăsat la Alba-Iulia în românesce subscrise cu mîna sa și întărite cu pecetea sa». (3) La rîndul lor, comisarii, adecă acela dintre ei care sciă sêrbesce, Székely, le tălmăcesc în nemțesce și le înainteză Împăratului. Titlul traducerii e acesta: «Tălmăcire nemțescă din limba românească și sêrbescă a articolelor pe care domnul Carlo Magno le-a dat în italienesce Dumisale lui Michaiu-Vodă și a lăsat traducerea italiană (*sic*), iscălită și pecetluită cu mîna sa, în urma lui, la plecare, în ziua de 13 Februarie». (4)

În scrisoarea care urmăze documentul, comisarii întăresc din nou faptul că Stoica a tradus condițiunile «în sêrbesce din românesce». Celor doi negociatori imperiali li se părea documentul obscur, pe alocurea fără sens și exagerat, și de aceea se rugau să li se trimită o copie a instrucțiunilor scrise, pe cari Magno a trebuit să le primescă de la Praga.

(1) Cf. și Karamsin, *Geschichte des Russischen Reichs*, X (Leipzig 1827, în 8°), p. 45—6 (ed. franc., XI, p. 69 și urm.). Corespondența Arhiducelui Maximilian va intra în volumul XII din Hurmuzaki.

(2) Dar *alte* condițiuni, mai târzii, sunt cele publicate, cu răspunsurile lor, în Hurmuzaki, IV¹, p. 214—6. Ele sunt precedate de un document care pare să fie întâia instrucțiune a comisarilor (p. 213).

(3) «Den sechsten Martzi, hatt Stoika Vestir die Artiel so Herr Carlo Magno dem Herrn Weida in italienischer Sprach exhibirt und inn wallahischer Sprach mit seiner Handschrift und Pedschafft verfertigter und unterschribner zu Weissenburg dem Herrn Weida gelassen inn der servischer oder ratzisch Sprach vertolmâtscht; so wir, Ungnad und Zaggel, in das Teutsch also gebrocht.»

(4) «Deutsche Vertulmatschung auss wallachischer unnd rätzischer Sprach derjenigen Artiel so der Herr Carlo Magno dem Herr Mihal Weida in wällischer Sprach exhibirt unnd die wellsche Vertolmatschung mit aigner Handt unterschriebener unndt petschierter hintr ihm, den 13 Februarii, zue Weissenburg, im Handen gelassen.»

Obscure sunt, fără îndoială, condițiunile, dar acusațiunea că Michaiu le-ar fi încurcat cu intențiune e zadarnică. Mai bună dovadă nu se poate avea decât aceea că textul românesc al clauselor, *iscălit de Carlo Magno* și pecetluit cu o pecete care trebuie să fie a lui, e textul pe care-l avea sub ochi Stoica atunci când făcea pentru comisarii traducerea sârbescă, căci acest text e întru toate corespunzător cu tălmăcirea germană. Totuși nu e fără folos să se arate deosebiri ce există: un contemporan al lui Michaiu Vitézul, un actor al dramei din Ardél, putea să înțeleagă mai bine textul laconic al documentului decât cum l'am înțeles noi astăzi.

Punctul al doilea, de o scurtime apröpe neînțelesă în text, la sfîrșit, sună ast-fel în traducere: «Darauf Ir Majestät geantwört die 4.000 Man zu Ross und Fues sein albereith fertig und verhanden; will sy aber Weida in Sibenbirgen haben, so sollen sy auf ziehen; sollen sy aber hervorn warten, so solls auh geschehen.»

Sfîrșitul punctului 3 e iarăși mai explicit în traducere: «Darumb sey Ir Majestät endschlossen, alles was der Michal an Ir. Majestät begern wirt, das ims Eur Majestät leisten wollen».

La punctul 5, Împăratul e arătat ca vorbind «soborului și svatului»; «Craiu», titlul cerut de Michaiu, e dat prin *König*.

La punctul 6, traducerea germană înțelege așa «înfiarea» lui Petrascu de către Împărat: «darmit man erkhehn das Ir Majestät den Petraschko fur iren Sohn halten».

Punctul 7 e mult mai scurt, și sensul e deosebit. Michaiu pare a se gândi la un ajutor imperial, sub comanda sa, pentru paza granițelor Ardélului, pe când comisarii înțeleg o trimitere de trupe la hotarele Ungariei Superioare, contra Turcilor: «Wann er Mihal begern wirt das Ir Majestät auff (1) die oberungrisch Granitz wider den Turkhen wolten Khriegsvolkh schikken, so soll er das Haupt daruber sein, damit menigkhlich wisse das er Irer Majestät Obrister Veltgeneralissimo sey».

La punctul 8 nu se arată prin cine are Împăratul sciri din Polonia, ci se vorbește numai de «guete Khundschaftt».

La punctul 9 se spune că, dacă Michaiu va lăsa Ardélul fiului său, el va fi numit general suprem numai «uber alles Khriegsvolkh herenhalb der Thöna».

La punctul 10, «cinste înfrumșetate» e tradus prin *Verehrungen*, dar se adaugă: «und zu grossen Wurden erheben». Pasagiul cu Alexandru e pus aiurea și dobândește alt sens: Michaiu va fi răsplătit așa

(1) În original: *auss*.

de creștinătate, în cât să ajungă asemenea cu Alexandru-cel-Mare : «der ander gross Alexander».

La punctul 11, care e mult mai dezvoltat decât în original, se cetește: «Ir Majestät begern das der Mihal alle Plagen, Marter und Strafen anthuen soll die dem Sigismundo wider herein geholffen und Ir Majestät alls romischen Khayser verraten haben».

La punctul 12, Deák e numit: «der Imbre Diak».

La punctul 13, traducerea cuprinde mai mult decât originalul: dacă Michaiû va confirma Mariei-Christinei donațiunile teritoriale ale lui Sigismund, «Ir Majestät wollen im zwai Mal so vil darfur erstatten».

La punctul 14, «ce să fie amîndouă una în viața Domniei Tale» e tradus prin: «denn Ir Majestät halten Sibenbirgen wie seine aigen Länder und ire Lender wie Sibenbirgen». Iar, pe urmă, traducerea urmază ast-fel: «Ir Majestät verlassen sich auf ime Herrn Weida und verhoffen es werde ime auh also gefallen».

La punctul 15, numărul de patru pentru frații Împăratului e înlocuit prin trei (Maximilian, Matthias și Albert).

La punctul 17: «Lotreni» sunt traduși «Augspurgisch Confession»; dar se lasă la o parte gonirea Calvinilor și Arienilor. În loc de încuierarea a «23» de ómenî în fie-ce casă din Cluj e vorba numai de a impune locuitorilor «zu 3, zu 4», iar, ca explicațiune pentru această măsură, se dă: «umb der grossen Verraterrei derselben Statt Willen».

Punctul 18 e dat ast-fel în traducere: «Ir Majestät haben sich mit iren Rätten endschlossen, was dem Herrn Weida fur guet ansihet, das Irer Majestät und dem Land zu Guet khumben soll,—dass soll guet sein».

La punctul 19, traducerea dă, pentru: «10.000 taleri de sute»: «ein Million». În privința Hanului, sarcina de a-l opri și-o ieă Țarul: «das sy dem Turkhen niht mehr zu Hulf khumben khinnen».

La punctul 20, nu se vorbește de pregătiri creștine anume pentru vara viitoare.

Iar punctul 21, cu totul deosebit, e tradus așa: «Ir Majestät vermainen und haltens derfur, alss Best, das seinem Sohn Sibenbirgen blib, dem Michel Weida zu Ehr; und darauf beharren Ir Majestät so hart das sy von seinem, des Weida, Wort nit weihen, und das sy es alles fur guet ansehen; es sey alles in Sibenbirgen undter sein, des Herrn Weida, Henden; allein vermanen Ir Majestät den Herrn Weida, er wölle mit solcher Vernunft handln und sich also verhalten, das Ir Majestät und seine Feind niht ein Frolokhen druber haben, und, die weil er Her Weida witzig ist, so wirt er Irer Majestät auf dis zu antworten wissen».

II. Acest document e un caiet de opt fețe (fol. 202—9 V^o), pe o hârtie mai grosă decât la cele-lalte numere, fără filigrană. Cifrele din socoteli sunt scrise toate cu roșu. Caietul e cusut cu bande de hârtie.

Sunt gôle foile 202 V^o—3 V^o și de la 206 V^o înainte. Pe ultima fôie, câte-va însemnări moderne: «1595—600» și, de două ori, cu creionul: «18/148» Sub titlul românesc, e scris și acesta: «14. Registrum totius regni Transilvaniae».

E catagrafia financiară a Ardélului redactată din ordinul lui Michaiu-Vodă, a doua și după cucerire.

+ *Catastihul țării Ardealului de pre județe, și vamele și ocnele. Vleat wt Adam 7108 wt рвжд. хрос, меча вк. 13 днї. (1)*

+ *Șk se știe țara Ardealului cu județele și cu venitul, cktu-i iaste.*

+ *Județul Hunidoarei*: biruri 1024, ei un bir nu iaste deplin, ce dau ban 62, cktu iaste birul de un florint.

+ *Județul Belgradului*, biruri 3.182, și nu e deplin un bir, ce dau ban 8.

+ *Județul Târnavei*, biruri 30.476.

+ *Județul Turdei*, biruri o mi[e] și ban 93.

+ *Județul Clujului*, biruri 1215 și ban 78.

+ *Județul Dăbăckii*, biruri 1050.

+ *Județul Sonoculu[i]*, dentăiu de Ardeal, biruri 809 и пол.

+ *Județele țării ungurești ce se țin de Ardeal*:

+ *Județul Crasnei*, biruri 362.

+ *Județul Sonocului-de-Mijloc*, biruri 385.

+ *Județul de la Maramureș, de la Hust*, biruri 442, și iaste acum de al patru-l[ea] anu de cktu n'au dat cktitanul seama, mai scktut-au au mai adaos-au.

+ *Județul Sărandului*, biruri 244 и пол.

+ *Ținutul Căkransebeșului*, biruri 3.076, ban 92.

+ *Județele Șcucilor*:

+ *Județul Murășului*, biruri 370, ban 55.

+ *Județul Udvarheului*, biruri 368, ban 1.

+ *Ținutul Banului den Șcui*, biruri 459, ban 73.

+ *Județul Șipși i Chezdi i Orbai*, biruri 923, ban 56.

+ *Județul Arieșului*, biruri 385, și sânt 7 ani de cktu n'au dat seama, mai scktut-au au mai adaos-au.

+ *Fac împreun[k] porți 14.424 și bani 20.*

+ *Ținuturile Sașilor, așa le iaste obiceiul*, cktu bagă de poartă ckte un florint, ei dau tal. 20.000, iar, cktu dau de poartă ckte de al doilea florint, ei dau tal. 30.000.

+ *Baia de aur de la Zlatna* se vinde preste ank tal. 12.000, și iaste neguțat cu Muratoș Iankș în 6 ani, și nu se-au împlut ank de cktu iaste vktut.

(1) Cuvintele în italice sunt scrise cu roșu în original.

+ *Tabla de galbeni de la Cluj*, iaste vîndut[k] lu Muratoș Ianș, întru an k s_k dea tal. 4.000. ||

+ *Sksimea toat[k] împreun[k]*, iaste acum în zîoa de Sî Martin, 11 zile Noem., s_k dea în tot anul tal. 7.500, și nu-s aduse de cest anu.

+ *Brașovul*, pentru vama negoșului al doozecilea, dau preste an tal. 2.000.

+ *Înutul scalei de la Bran*, biruri 200, ce aduc Brașoveanii birul lor; c_knd iaste birul de un florint, ei dau tal. 200.

+ *Sibiul, de pre vama* negoșului al doozecilea, ei dau întru an tal. 1000.

+ *Bistrița, iar pentru vam_k*, ei dau tal. 158.

+ *Popii s_ksești* dau în luna lui Febrarie 2 zile grivne de argint 45.

+ *Popii Sasilor* dau pr_tanu (sic) galbeni 968, ban m_krunți: tal. 108.

+ *Dîjma Ardealului*, ce iaste cr_kiasch, la neamiș, pentru mișei lor; dau neameșii c_knd iaste întreag_k, tal. 15.468 și bani 65:

+ *Iar, c_knd d_k craiu den dîjm_k* de d_kruiașt[e] pre cineva, ia se scade, și iaste ispravnic Meșteni Benedict, și n'au dat nemica de cest anu.

+ *Baia C_kpsinului de Argint* au fost pustie, ce ô au cerut Muratoș Ianș s_k ô dereag[k] și s_k dea p_kn'acum la Sî Vasilie grivne de argint 50, iar de la Sî Vasilie înaintea, s_k dea pre anu tal. 200.

+ *S_k se știe oene de sare:*

+ *Oena de la Vizatna.*

+ *Oena de la Torda.*

+ *Oena de la Coloș.*

+ *Oena de la Seuca.* ||

+ *Oena de la Dej.*

+ *Oena de la S_kcui.*

+ *Oena de la Maramurș.*

+ *Oena de la Ghiurgheiu* ce ô au ținut Boscaiu, ce ô au fost luat Craiu.

+ Și de pre aceste oene s_knt toț s_k dea seama acum.

+ *S_k se știe harmițedurele, ce s_knt vame de pre negoațe, den 30 de bani 1:*

+ *Harmițedul de la C_kvranebeș.*

+ *Harmițedul de la Logoș.*

+ *Harmițedul de la Vl_kcan.*

+ *Harmițedul de la Z_kican; această ascult_k de C_kvranebeș; duc tot acolo.*

+ *Harmițedul de la Lipova.*

+ *Harmițedul de la Dobra.*

+ *Harmițedul de la Ôrkăștie.*

+ *Harmițedul de la Ôrda de la pod.*

+ *Harmițedul de la Banfihuned.*

+ *Harmițedul de la Jombor.*

+ *Harmițedul de la Fid_klmaș, și ascult_k de Jombor.*

+ *Harmițedul de la Zila.*

+ *Harmițedul de la Jibou.*

+ *Harmițedul de la Nagfalo.*

+ *Harmițedul de la Fidveghe, și ascult_k această de Zila.* ||

- + *Harmițedul* de la Dej.
 - + *Harmițedul* de la Rătek, și iaste supt Dej.
 - + *Harmițedul* de la Berchesi.
 - + *Harmițedul* de la Eneu.
 - + *Harmițedul* de la Beiş.
- Fac împreună[k] 20.

Cum se vede, «catastichul» dă însuși data la care a fost scris: ziua de St. Martin 1599, 11 Novembre (dar în titlu 13 Octobrie [*sic*]).

Socotéla cuprinde întâiū veniturile comitatelor («județe») ardelenene, anume: Uniedóra, Alba-Iulia (Bélgrad), Târnavele, Turda, Clujul, Doboca, Solnocul.

Vin pe urmă «comitatele exterióre»: Crasna, Solnocul-de-mijloc, Maramureşul, Zarandul, Caransebeşul.

A treia împărțire cuprinde «scaunele» secuesci: Mureşul, Odorheiul, Ciucul său al Comitelui Secuilor (*comes Siculorum*), Sepși S. Gheorghe, Tîrgul-Secuilor (Kézdi-Vásárhely) și Orbai său cele Trei-Scaune și Arieşul. (1)

Urmază veniturile Saşilor, pe «ținuturi» și «împreună», venitul minelor de aur de la Zlatna, al monetăriei de la Cluj, al vamei de la Braşov (*vicesima*), al celei de la Bran — *șchelea* de la Bran, — al vamei Sibiiului, al Bistriței și vamei sale, al clerului sas (contribuțiune dublă), «dijma crăiască», plătită pentru iobagi de domniilor lor, venitul vechilor mine de argint, al ocnelor de sare de la Ocna (Vizakna, Salzburg), Turda, Cluj, «Seuca», Dej, din Secuime, din Maramureş, din Gurghiū.

Catastichul se mântuie, în sfîrșit, cu lista tricesimelor său «harmițedurilor»: Caransebeş, Lugoj, Vulcan, Zăicani, Lipova, Dobra, Orăştia, Turda, Uniedóra (Bánffy-Hunyad), Sombor, Fidálmaş, Jiū (?), Şibot, Satu-Mare, «Fidveghe», Dej, Reteg, «Berchesi», Jenő, Beiuş.

«Prétanul» e: «pre tot anul».

«Craiul» e Sigismund Báthory.

«Muratoş Ianoş» e Ioan Muraldi, pe latinesce Muraldus. Doctorul Muraldi (probabil doctor în medicină) eră unul din Italienii cari își cercaū norocul în Orient, pe tóte căile: ca medici, tehnici, diplomați. În 1598 încă, el aveà în arendă minele Ardélului, cari îi aduceau un profit de 100.000 de taleri pe an, și comisarul Pezzen îl bănuia că e vrăjmaş al dominațiunii imperiale în provincie, de frică să nu pîrdă arenda saū să nu-î fie crescut prețul: totuși Muraldi furnisă lui Rudolf II bulzii de aur, pe cari Împăratul îi căută cu patimă pentru colecțiunea

(1) Cf. descrierea Secuimii dată de un contemporan, Szamosközy (II, p. 374 și urm.).

sa. (1) În 1599, după cucerirea Ardélului, el luă iarăşi o parte din minele provinciei de la noul stăpân. Pentru a putea să aibă şi pe acele cari erau exploatate de Baronul Frederic de Herberstein, el intentă acestuia un proces pentru o datorie de 24.000 de taleri a tatălui lui, Frederic; consiliul ardelean al lui MichaiŢ, presidat de Gaşpar Sibrik, condamnă pe Baron să plătească doctorului suma de 1.200 de taleri. Dar protectorul lui Herberstein, Vistierul Stoica, făcù pe Domn să caseze hotărîrea. (2)

Totuşi Muraldi rămase un om foarte influent, spre marele necaz al comisarilor imperiali, cari îl învinovăţiau că ar cleveţi pe Împărat şi pe Germani şi că el ar fi pregătit odinioară otrava pe care Ardelenii voiau s'o dea Mariei-Christinei. MichaiŢ îi încredinţă sarcina de a înşelă cu propuneri de alianţă pe Ieremia-Vodă, în ajunul năvălirii în Moldova. Pe când comisarii primiau fel de fel de informaţiuni asupra misiunii lui: că ar fi trimes în Țera-Românescă pentru a cercetă minele de acolo, că ar fi mers să împace pe Sigismund cu MichaiŢ, el pare a fi isbutit să adormă pe Ieremia, care, cum se scie, fu prins pe neprevădute de invasiunea vecinului său. Aflând că MichaiŢ a trecut munţii, Domnul Moldovei aruncă în închisore pe Muraldi şi pe fratele acestuia, Hector, în cetatea Hotinului. Nu scim mai departe ce s'a făcut cu «Muratoş Ianoş». (3)

«Boscaiu», în fine, e Ştefan Bocskai, influentul nobil ardelean, care răsculă mai târziu patria sa şi Ungaria Superioară contra Imperialilor.

Numele lui Benedict Mindszenti se întâlneşte sub proclamaţiunile şi scrisorile Ardelenilor răsculaţi contra lui MichaiŢ Vitêzul. (4)

III. Singurul document cam stricat de mucedelă e socotela de venituri şi cheltueli a Vistierului Dumitrachi. Ocupă foile 208—9. Hârtia e ca şi la numărul precedent. Foile sunt lungi şi înguste. Pentru cunoşterea compunerii armatei lui MichaiŢ în Ardél, documentul e de o nepreţuită însemnătate.

+ *Se ştie venitul ce-au venit în mîna lu Dumitrachi Vist.*

+ Sibiiul tal. 15.000

(1) Szádeczky, *op. c.*, p. 276—7, n° IV.

(2) Hurmuzaki, IV¹, p. 24—5.

(3) Cf. Hurmuzaki, IV¹, p. 72; Szádeczky, *passim* (analisa documentelor ce vor apăre în Hurmuzaki, XII). Calomniî pentru purtarea lui MichaiŢ cu dînsul, în Hurmuzaki, IV¹, p. 252 (an. 1601).

(4) Hurmuzaki, IV¹, Szádeczky şi *Monumenta comitialia Transsylvaniae*, IV, V, *passim*. În 1595, eră venit de curînd din Ungaria (Bethlen, III, p. 596—7).

+ Braşovul	tal.	12.000	
+ Sighişvar.	tal.	5.000	
+ Mediiaş	tal.	8.000	
+ Aniud.	tal.	1.000	
+ Ōrlaş	tal.	1.000	
+ Sacsebeş.	tal.	1.000	
+ Cluj, Raţ Giurgiu	tal.	6.000	
+ w Ghiulaf, Raţ Giurgiu	tal.	2.000	
+ w Jupaniţ Crăstio	tal.	1.000	
+ w Jupaniţ Cocos Işfan .	tal.	1.000	
+ w Turi Iankş	tal.	500	
+ w Turda.	tal.	1.000	
+ Bistriţa	tal.	5.000	
+ Stoica Vist.	tal.	22.000	
+ Isav w Braşov	tal.	1.333	ban 60
+ Sava Arm[aş].	tal.	5.900	
+ Dej.	tal.	800	
+ Arav Frănţi	tal.	1.500	
+ w Voevod, Stoica Vist..	tal.	700	
+ w Voev., Mihaiu Ckm. (sic)	tal.	906	ban 80
+ Vel Post., de pre bae .	tal.	1.000	
+ Braşov РАДН vama. . . .	tal.	2.000	
+ De pre 30 de sulit cu fiar	tal.	13	
н с н			
9H KK KŞ	tal.	95.653	

+ *Sk se ştie lafe, ce am dat de în Vistierie.*

+ *Cazacii tof:* Branetschi, Valeaoschi, Ōcesalschi, Răstopcea, КОН 2.917, laf tal. 14.585; mas tal. 1.235.

... lun. + *Cazaci pedestri* 18; şi ce-au fost rămas Stoica Vist. lip[sk] la Cazac[i], ce-au venit cu el, tal. 144.

... lun. + *Ungri (sic)*, Makou Gherghel Чкп[i]tan, КОН 916, laf tal. 4.780; mas lor tal. 454, фкк КВН...

+ *Moldovean[i]* Мркзеа i Anghelachi Чкп[i]tan, şi lipsa Lupului hot[nog], КОН 1452, laf tal. 14.870; mas lor tal. 542.

÷ *Srăbii*, Petco i Necula Чкп[i]tan, КОН 1.608, laf tal. 16.500; mas lor tal. 510, фкк Mihaiu.

... (?) lun[i]. *Beaşlii Srăbi*, Marco hot[nog], КОН 40, laf tal. 400; mas tal. 30.
2 lun[i]. *Drăbanşii* Jiveo Roş, Mirda Iankş, Nedeleo, Radul Чкп[i]tan: dor[obanţi] 4.000, laf tal. 25.948.

1 lun[h]. + *Drăbanşii* Jiveo Negrul, Mielăuş Чкп[i]tan i Dumitru hot[nog]; дкр[banţi] 2.010, laf tal. 6.535.

1 lun[h]. + *Tunarii* lu Voevod şi ai lu Craiu şi drăban de la Poart[h], laf lor tal. 592.

+ *Drăban. ungri*, ce se-au dus cu Turi Freanţi, дкр[bani] 200, laf tal. 721.

+ *Gibri Gaşpar* și Ivan Brancovic, кон 120, laf tal. 655; mas lor cu tr^m (sic) tal. 132.

Comișei, stegar., sichireaş (sic) w tunⁿ, satargii, Marco Vraci, croitorul s... (rupt), sichireaş w leagⁿne, laf lor tal. 2.147.

+ *Lafe mkrunte*, laf lor fac tal. 2.019.

+ $\begin{smallmatrix} \text{н} \\ \text{ч} \end{smallmatrix} \text{л} \text{а} \text{ѣ} \text{к} \text{к} \text{сн}$, tal[e]re 92.799.

+ Și cheltuial[a] mkrunt^k pre treaba lu Voevod, tal. 2.834.

+ $\begin{smallmatrix} \text{н} \\ \text{ч} \end{smallmatrix} \text{к} \text{к} \text{сн}$: lafe i chelt., tal. 95.633 (*litere mai mari*).

+ $\begin{smallmatrix} \text{т} \\ \text{с} \end{smallmatrix} \text{ш} \text{к} \text{е} \text{а}$ 2.040.

Pe V^o: «11. Accepit Michael Vayovda tanta pecunia a Transylvanis f. 24.000 (sic)».

Dumitrachi Vistierul, și nu Marele Vistier, nu poate fi «Dumitru Vel Vornic», iscălit în josul jurământului boerilor Țării-Românesce către Andrei Băthory, la 26 Iunie 1599 (1), ca și în cel anterior făcut lui Sigismund, la 20 Maiu 1595. (2) Îl cunoșcem totuși din dania lui Nicolae Vodă Pătrașcu către St. Nicolae din Șchei (28 Septembrie 1601), din celebrul document al Teodorei, mama lui Michaiu-Vodă, către Cozia (8 Noiembrie 1602): între credincioșii familiei aflăm pe «Dumitrachi Vistier». (3)

El își împarte darea de sémă, care trebuie să fie de pe timpul când se pregătiă expedițiunea în Moldova, în două. Avem întâiu, într'o ordine cam amestecată, veniturile. Se înșiră: a) sumele primite de la o sémă de orașe și localități ardelene, ca Sibiiul, Brașovul, Sighișora, Mediașul, Aiudul, ortografiat Aiud, după forma ungurească: Nagy-Enyed, Orlat, Sas-Sebeșul, Clujul, Turda, Bistrița, Dejul, Brașovul, «drept vamă»; b) bani încredințați lui de către Domnul însuși, prin mijlocirea lui Stoica Vistierul, de care a fost vorba înainte, și prin Cămăraș, atunci Michaiu (4);

(1) Hurmuzaki, III¹, p. 330.

(2) Bethlen, III, p. 560; Hurmuzaki, III¹, p. 210, 473. Căci întâlnim pe «Dumitru Vornic» între marturii unui document de la Nicolae, fiul lui Michaiu, din Țirgoviște, 24 Maiu 1600 (Bibl. Ac. Rom., 91/XL), în josul unui document de la același, dat din Țirgoviște, 13 Ianuarie 1600 (*ibid.*, 89/XL). Cf. documentul 212/LXVII, *ibid.*, probabil din 14 Ianuarie 1600 (7108, și nu 7107), unde-l aflăm iarăși. Avem un Mare-Spătar Dumitrașcu în 28 Maiu 1594 (*ibid.*, 12/L), probabil bătrânul tăiat de Michaiu, pentru trădare, în 1596 (Walter, ed. Papiu, p. 38). Trebuie insistat asupra faptului că diminutivele forma în acest timp nume distincte.

(3) Papiu, I, p. 387, 390.

(4) Numele Cămărașului e dat și de un document din 31 Maiu 1600, în Szádeczky, p. 544, n° 193.

c) sumele luate de la deosebite persóne: «Raț Giurgiu»,—fost om de casă la bătrânul Iffiu; de două ori póte Ban al Craiovei, sol de două ori la Tătari și de două ori la Împărat, în Novembre 1598 și în Decembre al anului următor; căpitan de Deva în 1599; trimis în 1600 de Michaiu la Sighișora pentru a aresta pe Gaspar Kornis; mort în lupta de la Brașov, 9 Iulie 1611, în óstea lui Gabriel Báthory (1),—Jupănița «Crăștio», — fata lui Christofor Keresztúry probabil, de a cărei căsătorie se vorbește și într'o scrisóre a lui Alvise Radibrad, din 31 Iulie 1600 (2),—soția lui Kakas István, o Tiroleasă din suita Archiducesei Maria-Christina, care luă în căsătorie pe acest învățat Clujan, om de încredere al «Crăiesei» (3), fost trimes în Anglia (4) — de la Thúri János, dintr'o familie ardelénă cunoscută pe acest timp (5), de la un Isav din Brașov, de la Armașul Sava, — acel Sava, care a fost trimes de Michaiu la Basta, după bătălia de la Mirislău, împreună cu Radu Clucerul, și de la care ni s'a păstrat o scrisóre unгурéscă dată din cetatea Jeciú, la 4 Decembre 1599 (6),—de la un necunoscut «Arav» Ferencz și de la Postelnicul Preda,—a căruia iscălitură se întâlnește alături cu a lui Sava pe actul citat din 26 Iunie 1599 (7), — care înaintează bani cuveniți Vistieriei pentru minele arendate; d) produsul vân-dării unor sulite.

Suma totală a veniturilor, cu o deosebire de câțiva bani, e, în ade-văr, cea însemnată de Vistier: 95.653 lei.

(1) Pentru Raț, v. Hurmuzaki, III¹, p. 291, n^o CCXXV; p. 301; p. 314, n^o CCXLI; p. 303—4, n^o CCXXXVI; p. 386—7, n^o CCCXI; Szádeczky, n° 97, p. 341; *Col. lui Traian*, 1883, p. 235—7; Iorga, *Basta și Michaiu Vitézul*, București, 1895, p. 29; Trauschensfels, *Deutsche Fundgruben*, p. 67, 220, 254; «Pestis huius nostrae patriae», serie un cronicar sas (*ibid.*, p. 176), iar aiurea: «innarrabilis latrocinii vir» (p. 183). V. și 267, 269: «ein alter Schalk». I se pune capul într'o prăjină (*ibid.*). Cf. Kemény, *Deutsche Fundgruben*, I, p. 185, 203: «ein alter ehrfahrener Kriegsmann, aber ohne Treu und Glauben, ein lustiger Mann»; II, p. 94; Szamosközy, II, p. 367-8.

(2) Szádeczky, p. 550, n° 207. Pentru soțul ei, v. Bethlen, III, p. 427; IV, p. 106 (Szamosközy, ed. Acad. ung., II, p. 24), 140.

(3) V. tablele de la Hurmuzaki și Szádeczky; inedite; W. Bethlen, *op. c.*, IV, p. 136, 269, 312-4. Despre soția lui Kakas, Szádeczky, p. 445, n° 32.

(4) Bethlen, *op. c.*, III, p. 136, 196.

(5) V. Hurmuzaki, IV² și Szádeczky, tabla. Acest Thúry e pomenit însuși în 1598 (Bethlen, IV, p. 117). Dar póte să fie și, pronunțat unguresce, numele *Turrianus*, della Torre. Seim că Comitele Sigismund de la Torre veni în Ardél cu Carillo, confesorul Principelui Sigismund, pe la sfârșitul lui 1597 și rămase acolo (Bethlen, IV, 53, 114, 144-5; Szamosközy, II, p. 10).

(6) Hurmuzaki, IV¹, p. 154; Szádeczky, p. 316—7, n° LVI.

(7) V. p. 469, nota 1.

Avem pe urmă cheltuelile, împărțite în două: plata lefilor și cheltuelile mărunte ale Domnului.

Lefile sunt date următoarelor trupe: *a)* Cazacii călări, sub Branețchi, Valaoschi, Ocesalschi și Răstopcea (1): 2.917 cai; *b)* cei opt-spre-dece Cazaci pedestri, întrebuințați pentru gardă și escortă; *c)* Ungurii călări ai lui Grigore Makó, — evident una și aceeași persoană cu Grigore Makó, fratele lui «generosus dominus Georgius Makó de Thelek, capitaneus equitum ungarorum», trădător înaintea luptei de la Mirislău și răsplătit pentru acesta prin donațiuni, după biruință (2): în număr de 916; *d)* Moldovenii căpitanilor Mârza, unul din marii viteji ai lui Michaiu, lăsat de dînsul în Moldova, după cucerirea acestei țări, Marele-Spătar Vasile Mârza, care luptă mai târziu și sub stégurile victorioase ale lui Radu Șerban și pedepsî, după multă trecere de vreme, prin tăierea capului, pe tovarășul său de arme de odinioară, trădătorul Makó (3), — al lui Anghelachi și hotnogului Lupu, — acești din urmă necunoscuți: 1452 de ómenî; *e)* Sêrbii călări ai căpitanilor Petcu și Necula, — cel dintăi pôte Odabașa Petcu din bătălia de la Mirislău (4): — 1608 cai; *f)* beșliii Sêrbî, în număr de patru-zeci de cai numai, óste de pază probabil, sub comanda unui hotnog Marcu: fără îndoială, Dalmatinul Deli Marcu, Marcu vitézul, intrat în serviciul lui Sigismund Báthory cu 300 de compatrioți; cuceritorul, în 1596, al Plevnei, unde dobândi o pradă de 400.000 de scuți; credinciosul soldat al lui Michaiu, pe care nu-l părăsi odată cu norocul; jertfa puțin nobilei răsbunări a Turcilor, cari îl prinseră cât-va timp după lupta de la Mirislău și tăiară, în Decembre 1600, capul bătrânului ostaș cu faima legendară în tot Orientul (5); *g)* începînd infanteria, drăbanții lui Jiveco Roșul, Mirda János, Nedeleo și ai

(1) V. numele *vechilor* șefi de Cazaci ai lui Michaiu, în Walter, ed. Papiu, p. 41.

(2) Hurmuzaki, IV¹, p. 113, 129, 193—4, 233; Szádeczky, p. 363, 383—4, 434, 583 (n° 269); Trauschenfels, p. 248 (iea Sighișora în 1601). Cei doi Makó trecură cu voia lui Andreiú Báthory sub stégurile lui Michaiu, în 1599. Bethlen, IV, p. 298. Grigore trăi după mórtea lui Gheorghe (Szamosközy, III, p. 243, 250, 289).

(3) Hurmuzaki-Bogdan, I, p. 639 (sau Szádeczky, p. 385). Restul lămuririlor în excelenta notiță a Domnului Hasdeu: *Cuvente den bătrâni*, I, p. 164 și urm. V. și Trauschenfels, p. 123 (invasiune în Bârsa la 1602).

(4) Bălcescu, ed. 1-a, p. 504; Szádeczky, p. 197, după chronicarii ardeleni.

(5) Hurmuzaki, III², p. 169, n° CLXXXIX; p. 190, n° CCIX; p. 197, n° CCXVI; IV¹, p. 138, n° CXXV; p. 157; IV², p. 34—5, n° XXVII; p. 252—3, n° CCXXIII; Szádeczky, p. 385. Un alt Delimareo, probabil, se întîlnește în 1603, alături de Mîrza și Raț, în expedițiunea munténă din Ardél (Trauschenfels, p. 267).

căpitanului Radu: 4.000 de ómenî; *h)* apoi drăbanții lui Jivco Negrul, lui Mielăuș căpitanul și hotnogului Dumitru: 2.018 ómenî; *i)* tunarii Voevodului și ai lui Andreiú Báthory, «Craiul» mort; împreună cu drăbanții de Pórtă, garda palatului; *j)* drăbanții unguri, plecați, póte spre Moldova, sub Thúry Ferencz, unul din soldații Cardinalului Principe Andreiú, în cea dinăiú și ultima din luptele sale, și unul din luptătorii de la Mirsléu (1); *k)* 120 de călăreți, în fruntea cărora stăteau Gașpar Sibrik (+ 1602), care prinsese cu câți-va ani înaintea pe nenorocitul Petru Cazacul, improvisat Domn al Moldovei, și care făcea parte dintre nobilii ardeleni cari fățariau o împăcare cu noul regim din provincie (2), — și Sêrbul Ivan Brancovic; *l)* în sfîrșit, comișei, stegarii, «siehireași», de la tunuri și trăsuri (légăne), satârgiile sau halebardierii și doftorul Marco; *m)* fără specificare, Vistierul dă la urmă suma «lefilor mărunte». Socotéla e esactă: 92.799 de taleri.

Terminul pentru care sunt plătite deosebitele corpuri nu e însemnat tot-deauna și, chiar când e însemnat, marginea fiind ruptă, numărul lunilor nu se cunósce. Se pare însă că un soldat de infanterie costă pe Domn trei lei pe lună, iar unul de cavalerie cinci, și scim de aiurea (3) că, înrolând 15.000 de ómenî, în Iulie 1597, Michaiú le plăti câte 5 taleri, probabil pe o lună. La o sută de mii de taleri costă pentru câte-va săptămâni o armată de mercenari care trecea abia de 12.000 de ómenî. Se înțelege deci ușor violența și nerăbdarea cu care Domnul cerea la Praga plata pentru acești meșteșugari ai armelor, cari nu-l serviau alt-fel.

Urméză «cheltuiala mărunță» a lui Michaiú și suma totală, care e mai mică cu două-deci de lei decât totalul incassărilor.

IV. Al patrulea document cuprinde numai două file (fol. 210—11), pe o hârtie ca și cea de la n°. 1. El nu pórtă nici o pecete. Pe V^o foi a doua stă scris: «15. Responsio Michaelis Vayvodae regi Poloniae pro Moldavia.»

+ Învițătura Dómnului lu Mihai Voevoda Túrki Rumknești ce-au dat solilor ce-au trimis la craiul leșeseu.

+ Cu cît pîntru luotooarea Moldovei, avem pîsu de cîtru Leași; trebu-

(1) Bălcescu, p. 365; Szádeczky, p. 78, 196. Cf. și Kemény, I, p. 189; II, p. 99; Bethlen, IV, p. 388 (Szamosközy, II, p. 323).

(2) *An. Acad. Rom.*, ser. a II-a, secț. ist., t. XIX, p. 241; Szádeczky, p. 480—2; Hurmuzaki, IV¹, 233. Sub Andreiú, eră șeful gardei călări (Bethlen, IV, p. 349, 389, după Szamosközy, II, p. 298, 323). Fu îngropat la 20 Maiú, 1602 (Kemény, I, p. 242).

(3) Walter, ed. Papiu, p. 46.

iaşte sã dãm seama pãntu ce am luat Moldova; și așa trebuiaşte sã dezlegați lucrul.

1. + Pãn[k] am fost în Țeara Rumãneasck, atunce înck Eremia Voevod și cãrți și soli au trimisu pentru noi sã întãrte Turcii asupra noastrã, și ne-au micșurat numele nostru și seornit acatare lucrure pre noi în tootelaturile, ca sã perim:

2. + Ș'aceasta înck se-au întâmplat cãndu am fost în Țeara Rumãneasck, el au cerșut de la Înpãratul turcescu frățini-sku Domniia mea, și i-au fost gândul cum mã va piiarde.

3. + Aceaste lucrure înck arã fi destul a ne învrãjbi, ce derptu (*sic*) aceiaia în (*sic*) [u] am așteptat sã se pue jos și am trimes soli și cãrți la elu, sã se pleace, sã fim cu frăție, și ne-au dat rãspunsu bunu, iar, pre de alte laturi, el au trimes cãrți și soli de-au îmblat de sã rãdice Tuleul (*sic*) și Tãtarul asupra noastrã, și i-am apucat și cãrțile la mãna noastrã.

4. + Acum de curãndu au ținut pre Bãtrã Jigmon lãngã el în Moldova și se-au sfãtuit cum va face sã ne strice și sã ne învrãjbeasck cu Leahul și sã se rãdice cu Tureul și cu Tãtarul pre noi, sã ne piiarzã, cu Doamnã mea și cu cuconi, sau sã ne scoat[k] de în țearã și sã ne ia țearaa (*sic*).

5. + Prinsu-i-am ș'alte cãrți, cu carea au îmblat furiș sã pleace Ardeleanii cãtrã el; în toat[e] mândriia sea-u ispititu în aleanul nostru, și pre noi, carei sãntim slugi credincioase în toatã creștinãtãei, ne-au bãnuit în slujba noastrã; care cu cãrțile lui vom adivãra, cã sãnt la mãnele noãstre; așa vãzãndu noi perirea noastrã și cugetul cel rãu, ce ne-am apãrat, și cu ajutoriul lu Dumnezeu ne-am isprãvit lucrul, ș'am stãtut de bãsku pãntu strãmbãtatea lui, și nu (1) ne-am rãdicat sabiia spre craiul leșescu sau spre țara lui, sã ne chemãm noi vrãjmașii lãr, nic[i] de-acum înainte nu vom sã greșim lãr nimica; ce vom silì în toat[k] vream[ea] cum sã slujim Mãriei Lui și țerki Mãriei Lui cu credințã și cu blãnzie; rugãm-ne Mãriei Lui și țerki Mãriei Lui cum, s'arã fi grãit aimintrea cineva pãntu noi, sã nu-l creadet; ce așa sã știț și sã creadet cã iaste așa cum am scris mai sus; ce sã nu vã pornit pre cuvintele altora, carei îmblã sã fac[k] vrãjbã și sfadã întru toat[k] creștinãtatea, și sã nu îmble Mãriia Lui înaceasta || cu țeara sã rãdice sabiia în aleanul nostru, fiindu noi slugile creștinești și un sãnge cu creștinii, și ei înck sãntu creștini, și sã nu trag bãsku (*sic*) pre noi.

+ Iarã, cum au fost trimes Mãriia Lui solul, pre Taranoski Andreiaș, noi sãntim gata a sluj[i] cu mare pace Mãriei Lui și țerki Mãriei Lui, și acum înck nu ne lepãdam de aceasta, numai ce vom sã înțelegãm voia Mãriei Lui, mai deșchis și mai luminat; care lucru, înțelegãndu cã se va semãna între Mãriia Lui și între noi, poftim sã ni dea Mãriia Lui a știrea pre cestu om ce l-am trimes al nostru, cum acestu lucru între noi voescu Mãriei Lui, cu sfatul împreun[k], a ne întãrirea cu jurãmintele lãr.

Jos: Io Mihail Vo^d (iscãliturã autografã).

(1) La început, în loc de *nu* era scris *nam*.

Documentul acesta ar păré, la prima vedere, aprópe contemporan cu scrisórea pe care Michaiú-Vodă o trimese din Sucéva, la 21 Maiú 1600, lui Sigismund III, pentru a-í «cere ertare» și a explică motivele carí l'aú adus să atace pe vecinul său din Moldova. (1) Aceste motive sunt, în adevăr, asemenea, cu motivele invocate în instrucțiunile nóstre. Și acolo e vorba de planul lui Ieremia de a stabili pe fratele său Simion în Țéra-Románescă, de ajutorul dat lui Sigismund Báthory, etc. În amîndoué actele, scrisórea polonă și instrucțiunile románescí, se vorbește de solia lui Andreiú Taranowski, un negociator polon fórté cunoscut, pe care Michaiú îl numesce, într'o scrisóre către Împératul: «amicul meú, recomandat mie din multe puncte de vedere». (2) În Ianuarie 1600 porniră la Muncaciú caretele domnescí care trebuiauú să aducă în Ardél pe Taranowski, și acesta stătú lângă Domn până în ajunul expedițiunii în Moldova, încurcând cu totul pe comisarii imperiali, carí nu mai sciaú ce să cređă. (3)

Instrucțiunile de mai sus arată însă că Michaiú avea de gînd să trimită o solie la Regele Poloniei. Cred că solia e acea cu care fură însărcinați Gheorghe Raț și Stroie Buzescul, solie menționată în *chronici* ardeleni (4) și în două documente contemporane: o scrisóre a lui Aloise Radibrad din 31 Iulie și un raport venețian din Praga din 14 August următor. (5) Totuși, la 8 Iulie, răspundênd scrisorii pomenite a lui Michaiú, Regele Sigismund puneà Voevodului condițiuni neacceptabile pentru un învingétor, și mai ales pentru unul care se îmbétă așa de tare de biruință ca Michaiú. Íl cereà despăgubiri și părăsirea Moldovei. (6) În același timp se organiză o expedițiune contra Ardélului. Dar Sigismund oferirà a negocia cu un ambasador din partea lui Michaiú, și în vîlmășagul ce se deslănțui asupra-í, acesta tot a mai avut timp să profite de acéstă ofertă.

V. În scrisórea, analizată la n^o I, a comisarilor în Ardél către Împératul Rudolf, aceștia spun că n'aú putut căpétă încă (și Ungnad, ea și toți ambasadorii imperiali la Pórtă, avea o artă deosebită pentru a pune mîna pe corespondențe diplomatice, une-orí înaintea scrisórea

(1) Hurmuzaki-Bogdan, I, p. 600–2.

(2) Și Walter îl califică de «Palatino amicissimus» (*Res gestae Michaelis*, în Papiu, *Tesaur*, I, p. 4).

(3) Hurmuzaki, IV¹, p. 11, n^o vi (cf. Szádeczky, p. 326, n° LXXIII) și documentele inedite ce se vor publică în Hurmuzaki, XI (extrase în Szádeczky).

(4) Bethlen, IV, p. 531–3.

(5) Cf. Szádeczky, p. 551, n° 207; Hurmuzaki, III², p. 361, n^{ie} ccccxvvi și ccccxvii.

(6) Hurmuzaki-Bogdan, I, p. 618–21.

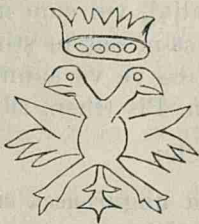
să fi fost expediată) «răspunsul Dumi-Sale Voevodului pe care l'a dat, supt iscălitura și pecetea sa, Domnului Carlo Magno». Întrebat asupra cuprinsului aceluși răspuns, Stoica, de la care căpătase comisarii no. I, răspunde că MichaiŢ ar fi declarat că nu pôte despărŢi al său de al fiului său; cât despre alte clause, el nu pôte da lămuriri, căci Carlo Magno a plecat înapoi la Praga, pe când el, Stoica, se află încă în misiune: probabil însă, să fie tot vechile cereri, adăogea Vistierul. Dintr'o scrisore a lui Magno se scie însă că MichaiŢ promise solemn agentului împărătesc anularea instrucŢiunilor date lui Stoica și Banului Michalcea, la plecarea lor. (1)

Carlo Magno plecă din Ardél pe la jumătatea lunii lui Februarie, precum scim (2): un raport al lui Ungnad și Székely, datat din 29 Martie 1600, spune și el că agentul imperial a părăsit Alba-Iulia de «mai bine de patru-Ţeci de Ţile». (3)

Cu dînsul, MichaiŢ trimese pe unul din logofeŢii săi, Pantazi, care aducea nouele instrucŢiuni către ambasadorii Voevodului la Praga și o scrisore adresată acestora. Ambele fură scrise cât-va înainte de plecare, la 26 Ianuarie, pôte stil vechiŢ (5 Februarie), 1600.

Ni s'aŢ păstrat, între bucăŢile romănesci, atăt scrisorea Domnului către cei doi boeri, cât și instrucŢiunile cele nouă, în urma ei. Scrisorea ocupă fôia 214—214 V°, iar instrucŢiunile foile 216—217. Nu numai atăta: vom vedé că n° IV cuprinde o altă redacŢiune a acestor instrucŢiuni.

Caietul e cusut cu sfôră; hârtia, de fabricaŢiune occidentală, are următorea filigrană:

Pecetea mică, de céră roșie, e asemenea cu cea de pe creditiva lui Balog. (4)

(1) V. pp. 459—60.

(2) V. p. 461.

(3) Hurmuzaki, IV¹, p. 26—7.

(4) V. mai sus, p. 455.

a) Pe fol. 214 :

+ Bane Mihaleio și tu, Vistiier Stoico, dau-*vk* în știre pentru omul cins-
titului împ^{kr}at, ce-au trimes la noi; noi de toate bine pre *rnd*and am înțeles,
și, ce porunc^ă ne-au trimes, noi înec^ă am socotit cu credincioșii noștri ce
s^{nt} pre l^{ng}ă noi, și oameni b^{tr}ni ce s^{nt} mai pricepuți aicea, de știu de
toat[e] *rnd*urile, ce cum ieste pre într'alte ț^{rk}, și cum au fost tocmeala
mai deinte vream[e]; ce noi cum au fost porunca împ^{kr}atului și cum au
fost scris în cărțile M^{rii} Lui la noi, ce ne va fi pohta noi s^ă d^{ăm} în știre
împ^{kr}ății Lui de toate, ce într'aceaia noi deci, [ce] ne-au fost pohta, am scris
tot într'această carte ce am trimes la Domneavoastr^ă și am seos și porunca
împ^{kr}atului și f^găduiala ce ne-au fost trimes la noi, de o am tremes și
aceaiala Domnea-Voastr^ă [n^ol]; ce veți vedea porunca împ^{kr}atului și f^gădui-
al[a] cum ne-au scris și veți vedea și pohta noastră ce-am pohtit, de la cin-
stitul împ^{kr}at; ce, de veți fi f^{ec}ut voi vre-o tocmeal^ă cu împ^{kr}atul mai na-
inte p^{kn} va veni această porunc^ă, acia la voi, iar voi s^ă c^utaț pre această
poht^ă ce-am pohtit noi, — s^ă va fi bine cu tocmeal[a] ce-ați f^{ec}ut întru chip,
voi s^ă l^{sa}ț s^ă fie cum ați tocmiț, iar, s^ă v^ă va p^{re}a c^ă iaste mai bun[k]
ceastă tocmeal[k] ce-am trimes acum și poht^ă ce-am pohtit, iar voi s^ă mear-
geți s^ă g^{ra}ți împ^{kr}atului s^ă faceți tocmeal^ă pre această poht^ă și tocmeal[k]
ce-am trimes acum la voi; c^ă, s^ă va zice el împ^{kr}atul c^{tr}ă voi c^ă aț tocmi-
ț voi și ați f^{ec}ut tocmeal[s], iar voi aveți cuv^{nt} a-i darea r^{sp}unsu de
veț zice: «Adev^{er} f^{ec}ut-am tocmeal[k], ce Domneata ai trimes credincios[ul]
M^{rii}-Tale de credinț^ă, și cu această porunc^ă și f^găduial[k] a împ^{kr}ății Tale;
iar Domnealui au socotit pre porunca M^{rii} Tale și ne-au scris s^ă g^{ra}im
M^{rii} Tale ce e pohta Domnii Lui». Ce tocmiți pre această porunc^ă și poht^ă
ce pohtim noi, s^ă nu veți fi tocmiț voi alt^ă tocmeal[k] mai bun^ă, și nevoiți
de pripiț cum mai curnd, c^ă iaste vreamea aproape acum, cum vedeți și
Domnea-Voastr^ă și cum știți, și *rnd*ul cum iaste încoace; și, în vream[e] ce
veți tocmi pre această tocmeal[k], voi cum mai curnd de olac s^ă-m tri-
meateți om cu carte de olac, s^ă-m daț în știre Domnii Meale. Și am dat în-
v^ățatur[k] și lu Pandazi log.: ce v^ă va spune și den g^{ur}, aceaia v^ă dau în
știre. *Нмх кикелит (sic)*. Amin. Pis Ghen. 26 днѣ, 1600. +

b) Pe fol. 215 și următoarele:

Împ^{kr}atul M^{rii}a Lui și țara ungureas^ă s^ă caute bine aceasta c^ă Mihail
Voevod Domniia Lui n'au gndit cu aceasta c^ă are-a fi el în gura Turcilor
și în loc de peire în Țara Rum^{ne}as^ă, ce, toat[k] frica l^{sa}ndu înapoi,
ispitit-au strîște mare; n'au gndit de paguba ț^{rk}i într'at^ăcea ani și de
chelciugul lui, ce în toate strîștile au ispitit în b^{sk}ul Turcilor; Ardealul
înec^ă, ce s^{nt} 74 de ani de cnd au fost lep[k]dat de supt curuna ț^{rk}i un-
gureșt[i] (1) și au fost închinat Turcilor, iar Mihail Voevod, cu tocmeala lui

(1) De la lupta de la Mohács (1526).

și cu peire a mulți voinici, au luat Ardealul și l-au închinat einstitutului împkrat, și de acum înaintea se făgăduiașt[e] Domnealui, pkn va fi viu, cu mare credința va sluj[i] împkratului și țarki ungurești, și toată creștintatea; ce se roag[k] împkratului și țarki ungurești să-i socotească pentru această slujbă și nevoința ce se-au nevoit, să-i lase Țara Rum[k]nească și țara Ardealului, să-i fie de moșie lui, și cine se va ținea den feciorii lui, să le fie moșie. +

2. Alta, pohtescă de la împkratul și de la țara ungurească, cum ce hotar au făcut pkrintele Mării Lui, Macsimilean împkratu, (1) cu al doilea Ianaș craiu (2) între Ardeal și între țara ungurească, acela hotar să fie și acum; den care hotar den ceastă vream[e] de răzmiriș au tras la Impkrătia Lui: una, Oradea cu ținutul Biharului, și Hustul cu ținutul Maramurașului, și ținutul Crasnei și ale Sonocului și ale Skrandului, și Nagbaia (3) cu Baia-de-Sus, și toate ținuturile lora, carele au fost date de Macsimilean împkrat suptă Ardeal, cum au fost mai dentăiu. (4) + ||

3. Alta, iar pohtescu, cum au avut Domnii ce-au fost înaintea noastră voe de-au dat și au miluit cu sate și cu olate, au de suptă cetăți sate, au ckmantă rumtă, și acum să fie aceeaia să poč[iu] da și eu sate și olate cui voiu vrea, cu cea puteare cum au avut alți Domni. +

4. Alta, toate legile Ardealului cum au fost în zilele altor Domni de se-au ckrutat în Ardeal judecata, ce vom judeca noi să fie judecat, și să nu mai aibă voe a ckrutarea leage înt'ală țark. +

5. Alta, de rândul oștilor, Măriia împkratului, și cu svatul împkratului și cu cei 7 herțegi și cu alalți domni creștinești, și împreun[k] cu țara Măriei Lui, bine să ia amente și să grijasă, că Ardealul și Țara Rum[k]nească în ce loc sântu; tot norocul creștintății iasteăruncat preaceaste 2 țark, carele sântu baștele, ce se cheam[k] strejile, și apkratură a toată creștintatea; că, Dumnezeu să ferească, de-ark apuca Turcul aceaste 2 țark, ark fi peire a toat[k] creștin[k]tatea; cum Dumnezeu să ferească de aceeaia. Derept aceeaia, să aibă grija Măriia Lui de laffa oștilor; alta și de ajutoriu, când vor tribui la vream[e] de treabă, iar Măriia Lui să grijasă să trimeată voinici ce vor tribui. Iar, alta, pentru banii de laf, să vie la noi în luna lu Marțu 12 zile, ckrtu va socoti Măriia Lui să ajungă oștilor, să nu cumva să aibă smenteală creștintatea și ceaste 2 țark.

Că, Dumnezeu ferească aceeaia, să nu fie, de-ark dobândi Turcii ceaste 2 țark, țara Ardealului și Țara Rum[k]nească, eu așu polhti de la împkratul și de la tot svatul și de la cei șapte herțegi și de la toat[k] țara cum să-m dea în țara ungurească olate, ckr să aibu venit întru anu o sută de mie de

(1) Maximilian II.

(2) Ioan-Sigismund.

(3) Baia-Mare.

(4) V. prescripțiunile tractatului din 1570 în Fessler, *Gesch. v. Ungarn*, ed. Klein III, p. 607—8.

talere, și pentru aceasta pohta sk aibu ca[r]te cu peceatea Marii Lui, cum dup[k] moartea mea sk rkamke rōdului meu. +

6. Alta, iar, Dumnezeu sk fereasck, deac'aș ckdea eu în robie, cum aceaia Dumnezeu sk nu dea, iar cinstitul împkrat și cu tot svatul și cu toat[k] țara Mkrii Lui, și cu toț domnii creștinești, sk aibk a îmbla și a griji pentru nevoia mea, toți sk-m scumpere den robie, și pentru aceasta înck pohtescu sk aibu carte, de la Împkrkția Lui și de la toț domnii creștinești.

7. Alta, cum au dat împkratul lu Batrk Jigmon titeluș de domnie, așa m[k] rog Mkrii Lui sk aibk și eu așa. +

8. Alta, pohtim pentru ținuturile ce-au fost mai dennainte vream[e] de moșie și de ținutul hotarklor cestor 2 țark, de țara Ardealului și de Țara Rum[k]neasck, și le-au fost luatk Turcii, de sknt supk mkna lor, ckndu va da Dumnezeu, cu ajutoriul svenții lui și cu norocul cinstitului împkrat, sk le dobândim de la mkna pğknilor, el[e] sk fie iar la moșie, și sk se ție de hotarkle acestor 2 țark, cum au fost de veack; iar, de aciaa înaintea, cu ajutorul lu Dumnezeu, ce vom dobândi de la pğkni, împkratul va făc[e] cum va fi voia Împkr[k]ții Lui, și pohtim carte și pentru aceaia de la Împkrkția Lui.

Pe V^o: Îo Mihail Vod (iscălitura Domnului).

Pe f° 217, iarăși: Îo Mihail Voa.

+ Pe fol. 217 V^o: Почтѣннѣи практикѣ г҃ами ж҃на ми҃хачк ка и ж҃на стока
 кел кистна.

De mână lui Michaiū, de desupt:

Cu aceasta vkturk am mknat Pandazi cu Caroș (sic) Magloș (sic), sk pohteasck de la Pkratul.

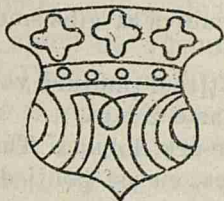
Iar, mai sus:

19. Expeditio unius oratoris ad Suam Maiestatem a Michaelae Vay Vayvoda (sic), qui fuit reversus.

VI. Cum am observat, acest număr e o altă formă a numărului IV. Deosebiri de stil sunt mici, dar împărțirea pe puncte e alta. Diferența începe de la punctul 6: în versiunea întâia el cuprinde dispozițiuni asupra casului când Michaiū ar căde în robie, în a doua asupra sorței cetăților cucerite de creștini de la Turci; punctul 7 e în versiunea întâia consacrat titlului ce se va da Domnului, în a doua eventualității unei cuceriri e Ardélului și Țerii-Românești de către Turci, eventualitate tractată în prima versiune la punctul 5; punctul 8 vorbesc în acésta din urmă despre alipirea cuceririlor creștine viitoare la Ardél și Muntenia, iar în versiunea de față despre robirea întimplătoare a lui Michaiū. Cestiunea titlului formeză aici punctul 9, care lipsește dincolo, două întrebări fiind reunite, cum s'a spus, sub numărul 5.

După punctul 9, versiunea ce urmăzează aici mai are o clausă care îndreptă clausa 6, făcând-o asemenea cu clausa 8 din versiunea întâia. Deci, documentul VI e conceptul celui publicat mai sus sub numărul V.

Documentul e scris pe o hârtie de fabricațiune occidentală și ocupă foile 219—20. Filigrana e următoarea :

+ Împăratul Măria Lui și țara ungurească să caute bine aceasta că Mihail Voevod Domnia Lui n'au gândit cu aceasta că ar fi el în gura Turcilor și în loc de peire în Țara Rumânească, ce, toată frica lăsându înnapoi, ispitit-au strîște mare; n'au gândit de paguba țării lui într'atâtea ani și de chelciugul lui, ce în toate strîștile au ispitit în bășcul Turcilor. Ardealul încă, ce sînt 74 de ani de cîndu au fost lepădat de supt coruna țării ungurești și au fost închinat Turcilor, iar Mihail Voevod, cu toameala lui și cu peire a mulți voiniță[i], au luat Ardealul și l-au închinat cînstitului împărat, și de acumu înaintea se flegăduiașt[e] Domnealui, pîn va fi viu, cu mare credințe va sluj[i] împăratului și țării ungurești și a toat[k] creștinătatea; ce se roag[k] împăratului și țării ungurești să-i socotească pentru această slujbă și nevoiță ce se-au nevoit, să-i lase Țara Rum[k]nească și țara Ardealului, să-i fie de moșie lui, și cine-și se va ținea de în feciorii lui, să li fie moșie. +

2. Altk, pohtesck de la împăratul și de la țara ungurească, cum ce hotar au făcut pîrintele Mării Lui, Macsimilian împărat, cu al doilea Iankș erau între Ardeal și între țara ungurească, acela hotar să fie și acum; den care hotar den ceastă vream[e] de răzmiriță au tras la Împărtăia Lui: una, Orad[ea] cu ținutul Biharului, și Hustul, cu ținutul Maramurșului și ținuturile Crasnei și ale Sonocului și ale Skrandului, și Nagbaia cu Baia-de-Sus, și toate ținuturile lor, carele au fost date de Macsimilean împărat supt Ardeal, Măria Lui împăratul să le lase să fie iar suptu Ardeal, cum au fost mai dentăiu. +

3. Cum au avut Domnii ce-au fost înaintea noastră voe de-au datu, au de suptă cetăți sate, au sîmănță rumtă, și acum să fie aceia să poci da și eu olate, cu acea puteare cum au avut alți Domni.

4. Toate legile Ardealului, cum au fost în zilele altor Domni, de se-au cîutat în Ardeal judecata, ce vom judeca noi să fie judecat, și să nu mai aibă voe a cîutarea leage într'altă țară.

5. De rîndul oștilor, Măria Împăratului, cu țara-ș, și împreun[k] cu țara ungurească, bine să ia amente și să grijase, că Ardealul și Țara Rum[k]-

nească în ce loc sântă; tot norocul creștinătății iaste aruncat pre aceste 2 țără, că, Dumnezeu să ferească, de-ark apuca Turcul în ceaste țără, ark fi peirea a toat[ă] creștinătatea, cum să ne ferească Dumnezeu de acea nevoe. Măriia Lui cu țara împreună[ă] acea grij[ă] să aibă, pre ceaste 2 țără, carele sânt băștile a toat[ă] creștin[ă]tatea. Derep[t] aceaia, să aibă Măriia Lui grij[ă] de lafa oștilor și de ajutor voinici unguri, să vie cându vor trebui. Iar banii de laf să vie la noi în luna lu Marți 12 zile, căt va socoti Măriia Lui să ajungă oștilor, să nu cumva să aibă smenteală creștinătatea și ceaste 2 țără. ||

6. Pohtim aceasta, câte cetăț[i] și ținuturi vom dobândi de la Turci, acealea să le lase noao, să fie cu ceaste 2 țără. +

7. Dumnezeu să ferească, de-ark dobândi Turcii aceaste 2 țără, țara Ardealului și Țara Rum[ă]nească, eu ași pohti de la împăratul și de la țără, cum în țara ungurească să-m[i] dea olate, căt să aibă venit întru an o sută de mie de talere, și pentru aceasta să aibă carte cu peceatea Mării Lui, după[ă] moartea mea să rămăie rodului meu. +

8. Să ferească Dumnezeu, deac'aș cădea în robie, împăratul și cu toți domnii creștini să aibă a umbla și să m[ă] scumpere den robie; pentru aceasta încă pohtescă carte dela împăratul și dela domnii creștini. +

9. Cum au dat împăratul la Batră Jigmon teteluș de Domnie, așa mă rog Mării Lui să aibă și eu ca acela. +

+ Alta, pohtem (*sic*) pântru ținuturile ce-au fost mai den nainte vream[e] de moșie și de ținutul hotarilor cestor 2 țără, de țara Ardealului și de Țara Rum[ă]nească, și i le-au fost luat Turcii, de sânt supă mână lor, cându va da Dumnezeu cu ajutorul [«cu ajutor» încă odată; șters] lu Dumnezeu și cu norocul cinstului împărat, să le dobândim de la mână păgânilor, el[e] să fie iar la moșie, și să se ție de hotarele acestor 2 țără, cum au fost de veac; iar, de-acia înaintea, cu ajutorul lu Dumnezeu, ce vom dobândi de la păgân[i], împăratul va făc[e] cum va fi voia Împărăției Lui; și pohtim carte și pentru aceasta.

Pe V^o, de mâna Domnului:

Pohta ce-am trimes pre Pandazi la Păratul. (1)

VII. Împăratul trimisese pe lângă Michaiu Vodă, în calitate de comisari, pe fostul ambasador la Constantinopole David Ungnad și pe Ungurul Michail Szekély, căpitan la Satu-Mare. (2) Cu cel dintâiu nu

(1) În unele puncte sémână cu acestea cererile făcute de Michaiu comisarilor, după eucerirea Moldovei, publicate, cu răspunsurile relative, în Hurmuzaki, IV¹, p. 214—16.

(2) Ungnad veni întâiu, pentru a pipăi terenul, în Novembre 1599, fără credențiale, dar Michaiu, pe care-l vizită la Alba-Iulia, îi dădu drumul cu o grabă expresivă. A doua oră, i se dădură, lui și colegului său, creditivă și instrucțiunii la 6 Decembre, dar plecarea li se zăbovi mult (cf. Hurmuzaki, III¹, p. 361, 372 și urm.; IV¹, p. 1 și urm.).

s'a putut împacă Domnul nici odată, și acesta nu tocmai din vina lui. Ungnad eră, de sigur, un om foarte capabil și absolut onest, devotat Împăratului său cât se poate și, la început, dispus aproape bine față cu Michaiu, care, ca și Ungnad însuși, avea o socotelă de descurecat cu Basta. Dar, deși Slav, principalul comisar în Ardeal avea toate defectele Italianului: bănuitor la culme, de un *puntiglio*, de o vanitate sensibilă excesivă, de un spirit de răsbunare care mergea până la ridicul. Pentru a-l mulțami, Domnul ar fi trebuit să-l primescă întocmai ca pe un Archiduce, să se fi subordonat lui, lăsându-i întreaga administrațiune, să se fi mărginit a-i executa hotărârile și a păzi hotarele țării pentru care, indiscutabil, își pusese capul. Un cunoscător cât de slab al naturei omenesci va recunoște că o asemenea abnegațiune e imposibilă pentru un aspru soldat învingător.

Deși alături de Ungnad stetea blajinul, piosul și cinstitul Szekély, care prețuia pe Michaiu ca soldat, fără să-l iubească, și n'avea scrupulele corosive ale diplomaților îmbetrâniți în cancelarii, guvernatorul Satu-Mare eră prea nesemnificativ, pentru a se mulțami cine-va cu dînsul.

Michaiu cunoscuse însă la Constantinopole pe doctorul în drept Barolomeiu Pezzen, ambasador pe lângă Pörtă până la 1592, și-l prețuia mult. I se anunțase încă de la sfîrșitul anului 1599 apropiata sosire a acestuia, care trebuia să vie cu bani și cu puteri discreționare, și în el își pusese Domnul totă nădejdea. «Domnul nostru», scrie episcopul Naprágy, «arde de dorul D-tale și te vrea numai pe D-ta ca sol». (1) Pezzen eră însă încetinelă personificată: Michaiu plecă în Moldova, și el eră încă pe drum. Ajuns la granițele Ardealului, Pezzen se opri la Satu-Mare, cu toate implorațiunile Domnului, lipsit de bani și nesigur de situațiunea sa.

Michaiu încercă, în adevăr, toate mijlocele pentru a-l aduce, pentru a se înțelege odată limpede cu un mandatar al Împăratului și a vedea colorea banilor acestuia. Din Moldova, el îi trimise într-o întâmpinare pe doi dintre sfîtnicii săi unguri: Francisc Alárdy și Banul Andreiu Baresai; Banul Michalcea, cel mai însemnat dintre boerii lui Michaiu, primi poruncă să meargă și el cu cei doi trimiși. Voievodul se scușă față cu Ungnad și Szekély, pentru că din greșală li se opri plecarea din Cluj, și-i rugă să meargă numai decât la Pezzen spre a-l grăbi. (2)

Așteptatul Mesia diplomatic nu se mișcă: la 3 Iulie sosiră, în sfîrșit,

(1) Hurmuzaki, III¹, p. 389, n^o cccxiv.

(2) *Ibid.*, IV¹, p. 67 și urm. Cf. Simigianus, *Historia rerum ungaricar. et transilvanicar.*, II, ed. I. B. de Mildenberg, Sibiu, Hochmeister succ., 1840, in-8°, p. 207 și urm. (v. Bethlen, IV, p. 505 și urm.).

la dînsul cei doi comisari imperiali în Ardél și, a doua zi, cei trei ómenî ai lui Michaiu. Pezzen avu, la 5 ale lunii, o sfátuire cu aceștia, cari-i dádura să înțelegă, unii fórte respicat, că recunóscerea stăpânirii imperiale asupra Transilvaniei atárnă de numirea lui Michaiu ca Domn peste acéstă provincie și comitatele exterióre și acordarea de ajútore efective. Însă bėtrânul Ban refusă orî-ce negociațiune formală, care ar fi scutit pe Pezzen de a trece însuși în Ardél. Acesta trebui să ieă decî hotărîrea pe care atâta vreme o amânase: el pornî din Satu-Mare, în ziua de 6 Iulie, după amédă, cu gîndul să fie la Alba-Iulia, unde-l așteptă Michaiu, la 10. (1) Ajuns în capitala Ardélului, unde fu primit cu pompă mare de Domn, încunjurat de numeroși pedestri și călăreți, diplomatul german expuse Domnului, precum arătase înainte și Banului Michalcea, «intențiunea împărătéscă» și încheie cu Michaiu o înțelegere (*conclusio*), care nu e alta decît documentul ce publicăm mai la vale. (2) La 26 Iulie, Pezzen plecase din Alba-Iulia; iar la 29, el pornia din Satu-Mare, unde se întorsese lângă comisari, spre Viena. (3)

Expunerea pretențiunilor Domnului, dată ca răspuns la «Duhtor Peți cu ce-au venit» — așa scrie Michaiu pe dosul documentului nostru — urméză.

Pentru a căpėtă confirmarea «înțelegerii făcute cu Pezzen», Michaiu voiă să trimetă la Praga o solie, din care ar fi făcut parte Kornis, Baltasar Bornemisza, un Bogáthy și Logofėtul Tudose. Stoica plecă în locul acestuia, iar colegul său de ambasadă, singurul său coleg, fu Gaspar Kornis. Acesta și Stoica, sosiți pe la 4 Septembrie, plecară din Praga la 22, aducēnd cu sine, cu multe restricțiuni, ce e drept, titlul de guvernator pentru stăpânul lor. Răspunsul imperial li se dăduse la 12, și-l avem. (4) Când sosiră însă în Ardél, sufletul turburat al Voevodului fusese de mult limpedit de mórte. (5)

(1) *Ibid.*, p. 84 și urm.

(2) «*Deliberatio et conclusio Illustrissimae Dominationis Vestrae cum Illustri domino Pezzio facta*», se cetesce într'o scrisóre a comisarilor către Michaiu-Vodă (25 Iulie; Hurmuzaki, *l. c.*, p. 88—89, n° LXXV). Și o scrisóre a lor din 30 August vorbesce de «*conventio nuper inita*» (*ibid.*, p. 118). Cf. p. 105: «*tractationem*», spune Balt. Bornemisza, «*quae cum illustrissimo domino Pezzio per illustrissimum dominum Vaivodam conclusa erat*», și Hurmuzaki, III², p. 360—1. Alte locuri privitoare la acest act în Xenopol, III, p. 341, nota 40.

(3) *Ibid.*, p. 89, n° LXXVI și p. 118.

(4) Cf. edițiunea din Szilágyi, *Mon. comit. Transsylv.*, III, n° LXI, p. 539 și urm.; resumatul în Szádeczky, p. 565—7 și extrasul din Hurmuzaki, IV¹, p. 130, n° CXIX.

(5) Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 5, 11; Szádeczky, p. 550—1; Iorga, *Basta și Michaiu Vitézul*, p. 48 (adaoge Hurmuzaki, III², p. 362, n° ccccxviii).

+ Mihail Voevoda, Domnul țării Ardealului și al Moldovei și al Țării Rum[ă]neșt[i], ce pohtește de la cinstitul împărat al Romei.

1. + Îngădui-au pre voia Împăratului cum să ție Ardealul cu nume de gub[er]nator, însă într'acest chip cum să-l ție p[er] în viața Domniei Lui, iar după moartea Domniei Lui să fie pre feciori, fir pre firul lui; iar, Dumnezeu să nu dea, să se va s[er]v[er]și firul feciorilor Domniei Lui, să fie țara în m[en]ta cinstitului împărat al Romei.

2. + Alta pohtește țara Moldovei să fie de moșie, fir pre firul lui și pre feciori și pre feate, ca și Țara Rum[ă]nească, și aceste două țări, țara Moldovei și Țara Rum[ă]nească, să se va s[er]v[er]și s[er]m[en]ța Domniei Lui, iar aceste țări să aibă voe de cinstitul împărat să-și pue Domnu cine le va plăcea lor den țările lor, și să ia steag de la cinstitul împărat, și să slujască împărații Romei; și judecata să le fie în țara lor, să-i judec[e] Domnul cu s[er]v[er]șul țării lor, să nu iasă a se judecarea într'altă țară; și călugării și popii și m[en]ștrile den leag[ea] lor și den obiceiul lor nimea să nu-i scoată. ||

3. + Alta, pohtește, în țara Ardealului, Gherghinul și Ghelul și Veciul (1) și Fleg[ă]rașul cu tot ținutul și venitul lor și, în țara ungurească, Hustul și Chiuivarul (2), cu ținutul și cu venitul, în acest chip de moșie și pre feate că, de se va s[er]v[er]și s[er]m[en]ța feciorilor, să căză pre feate, ca să nu fie gonite den Ardeal, pentru slujba Domniei Lui, și cine va d[ar]ui Dumnezeu cu Domnia în Ardeal, el să n[on] aibă a luarea ceaste cetăți, nici venitul lor de în m[en]ta lor.

4. + Alta, pohtește să poată da și milui pre cine va vrea cu ocine și cu sate, și cui va da de moșie, să-i fie moșie, și cine va eși vinovat, au neam[en]ș, au boiar, au s[er]vac, tot[i] să se judec[e]; cum lă (sic) va ajunge leagea, așa să piară.

5. + Alta, pohtește ceale cinci Varmeghii (3), carele s[un]t Biharul și Sonocul de mijloc și Maramurș[ul], S[er]randul, Crasna, să se rumpă aicea către Ardeal, cu cetățile și cu ținuturile, cum au fost mai d[um]năv[er]e.

6. + Cum cetățile de pre margini ce se vor slobozi d[um]n[ul] m[en]ta p[er]g[er]n[er]ilor spre Domnealui: Timișoara, Felnaclul (4), Cenadul, Beșcherecul, Panciova, Berinul (5), cu toate ținuturile c[er]te s[un]t p[er] în Dunăre, să fie moșie, fir pre fir, și pe feate. ||

7. + Cum, de va vrea Măria Lui să tot oștească, Măria Lui să-m dea pre Ardeal bani, cum au dat lu Batră Jigmon, și pre țara Moldovei ca și pre Țara Rum[ă]nească.

(1) Görgény, Gyálu, Vács (Jeciū).

(2) Kővár, Chióra.

(3) Comitate.

(4) Fellak.

(5) Berend.

8. + Alta, ce teteliuș au fost dat lu Batrk Jigmon, acela sk se dea și Domnii Lui.

9. + Alta, acum în ceaste trei luni ce sânt înaintea: Avg., Septevrie, Oh-tovrie, în toat[k] luna sk dea ckte ō sutk de mie de talere; fac trei sute de mie de talere, și acum curknd sk-i trimeatk, și Domnii Lui i pare bine ck au zis cinstitul împkrat sk facek bki (1) cu banii Mkrii Lui; ce, cine va fi lucrator dup[k] bki, de nu va plăcea și de nu va lucra bine, sk aibk Domnealui voe sk pue altul, carele va făc[e] dobând[k] țarkı.

10. + Alta, cknd va trimeate Domnealui la ckpitanul den Cașa (2) pentru psul țarklor, el sk sae cu toat[k] putearea, sk nu așteaptē pkn va veni poruncă de la cinstitul împkrat. ||

11. + Alta, de rkndul solului, cine va veni den svatul împkratului, sk fie aicea pkn va fi vreame de oște^{up} (wte), ca sk poarte grij[k] de trebuința oștilor, și de hotark ce se vor face despre pagani, și judecata țarkı sk fie aicea și sk se rumpk aicea, sk nu ias den țark afark, iar omul împkratului sk n'aibk a judecarea, neč[i] a darea, nič[i] a luarea, numai Domnul sk aibk a judecarea și a darea, cu svatul țarkı.

12. + Alta, de solul nostru, cine va ședea lângk cinstitul împkrat, sk aibk mertic și cheltuial[k], și cinste mare de cktrk cinstitul împkrat și de cktrk tot svatul.

Io Mihail Vod.

Documentul e scris pe o hârtie de fabricațiune apusenă, purtând o filigrană cu vulturul: foile de la început și de la sfârșit (de toate sunt patru) au un vultur mai mare decât la n° V, purtând o coronă cu trei ramure. Caetul e cusut cu o bandă de hârtie.

Sunt albe foile 221 V° și 224. Pe fôia 224 V° e scris: «17. Quid Michael Vayvoda rogavit a Sua Maiestate.»

Un resumat german al documentului s'a publicat în Hurmuzaki, IV¹, p. 216—7, fără a se arătă, din nenorocire, proveniența și caracterul piesei, de o înfățișare foarte ciudată.

VIII. Ultimul document e perfect inteligibil și el. S'a vorbit mai sus de solia lui Stoica și Michalcea la Curtea imperială. Ambasadorii zăboviră foarte multă vreme acolo, și Michaiu-Vodă se făcu a-i desaproba adese-orî față cu trimesii Împkratului. Am vădut la n° V instrucțiunile nouē ce li se dădură după sosirea lui Carlo Magno. La 31 Martie sosi, cu puțin înaintea stăpânului său, un om al lui Michalcea; Banul ajunse și el la 1 Aprilie în Alba-Iulia. Stoica, cu care Ungnad și Szekély avură

(1) Mine, V. p. 458.

(2) Basta, «căpitanul de Cașovia», *Veldobrist* în Ungaria Superiôră.

o întrevvedere la 3 ale lunii, se întorsese mai de mult: la 31 Martie el se găsiă la Curtea Domnului seǔ, dar la 29 eră încă pe drum. (1) El veni, aducând răspunsul Împăratului la întâiele comunicațiuni, necunoscute, ale lui Michaiǔ, anulate prin instrucțiunile de la n^o V. Răspunsul pǒrtă data de Pilsen, 3 Februarie 1600. O mică parte de la început s'a tipărit, în traducerea latină făcută la Praga, în Hurmuzaki, IV¹, la acestă dată, dar documentul apăruse de mult, întreg, în *Mon. comit. Transsylv.*, III, p. 487 și urm.

+ Răspunsul a Domnului nostru milostivul Măria împăratului, dat soli-lor Domnului lu Mihail Voevod, al Tărkî Rum[k]nești, care au grăit cu cuvântul lor. +

+ Înțeles-au aceasta Domnostru (*sic*) împăratul lu Mihail Voevod credința și slujba cum au luat Ardealul, care lucru cum au dat Măriei Lui înainte, cum cu ce dragoste de la inim[k], dentăiu pre cinstea lu Dumnezeu, după aceea spre binele a toat[k] creștinătatea ce-au făcut, înaintea Măriei Lui încă iaste foarte lădat pentru slujbă cu credință ce-au făcut; de-acum înainte încă creade Măria Lui aceea credință și dragoste, mai nainte pre cinstea lu Dumnezeu, pre acea țară și pre nălțimea numelui Măriei Lui. +

Mai nainte dă har lu Dumnezeu prentu strince (стринце) ce au dat Domnii Lui, care iaste la Măria Lui foarte iubită, și rodul Domnii Lui, dreptu care bine a Domni Lui cinstă și laud[k], și va arăta cătră Domnea lui și cătră rodul Domnii Lui.

Ce se-au timplat între Domnealui și între gărdinariul, după aceeaia deac'au luat Ardealul la mână lui, acealea se-au oprit (*sic*) de odă[k] cu moartea gărdinarului. + ||

+ De rândul lu Baștea Giurgiu, mai nainte, mai nainte (*sic*), când ară fi Domnealui Mihail Voevod de opritvirea de luătura Ardealului cu Măria Sa Împăratul, fost-au lăsat lui cu ce va putea da ajutoriu Domnii Lui; după aceeaia, avându el pază despre Turci și papa de Roma, solul lui, Șeveruș piscop, îmblător între gărdinariul dea opritvirea, Măria Lui împăratul nu se-au îngrozit de aceasta, pentru lucrul adevărit al gărdinarului, să meargă pre aceasta, cunoscându-ș vina lui să iasă den Ardeal fără de sânge vărsat

în [↑] creștini; Baștea Giurgiu a face, a înceape nemice n'au cutezat, pân gândul și voia gărdinarului n'ară înțelege, eși-vaden Ardeal au ba; să ară eși de voe, nič[i] ară trebui nič[i] oaste nič[i] arăme; iar Mihail Voevod pân'a îmbla gărdinariul a svătui și a-ș tocmi, lăsându toat[e] căștiga și frica, au luat putearea despre el, și iaste adevărit că fără știrea lu Dumnezeu nu poate fi aceasta, că l-au bătut pentru necredința lui. +

Pentru ce că au rădicat Baștea Giurgiu oaste în hotarul Ardealului, că-

(1) Hurmuzaki, IV¹, p. 24 și urm.

ce au luat Mihail Voevod Ardealul cu numele împăratului și au jurat țara Mării Lui, văzându-aceasta vream[e] de răzmiriț[k], || să poată[] sta de aleanul Batrăștilor și al vecinilor, care au fost într'una cu ei, și au fost cerut Domnealui Mihail Voevod ajutoriu, auzindu vești den țara leșască și despre Moldova și că[i] știin[d] Ardealului și Țării Rum[k]nești avându cărări largi despre Moldova și despre Turci și despre Țătar[i], de-au vrut pohti ajutoriu, n'au vrut să-l lase în perire; iar, să au făcut vre-o pagub[k] si-romanilor Baștea Giurgiu, care nu iaste în știrea împăratului, oastea neîn-țelegându, Măriia Lui va afla leacul acelui lucru și va căuta Măriia Lui urma celora ce-au făcut acea pagub[k]. +

De rândul lafei oștilor, măcar c'au înțeles Măriia Lui că Mihail Voevod totu venitul și prada au luat la sine, care făc[e] multă preț, drept însă, nu numai aceia care-ark fi înapoi rămas, și ban[i] și arme de ajutoru va da Măriia Lui pentru slujba Domniei Lui cea credincioasă și-i va ști mare har; ce de acum înainte încă cu tot ajutorul va fi, și au poruncit Măriia Lui presolii Mării Lui, și va grăi Domnea-lui cu dășii și va oprăvi. +

Despre rândul pohteii Domniei Lui ce-au pohtit de rândul Ardealului, Măriia Lui au lăsat pre soli, carei sânt trimeș || și va treameate și de acum cu Domnea Lui de acela lucru și de alte lucrure vietoare și de ajutoriu; așa vor grăi și vor isprăvi cum va fi pre voia și pre pohta Domniei Lui. + De pre ceaia carea au fost chemat pre Batră Jigmon în țară, și lui și gardinariului cu svatu și cu ajutoriu în aleanul împăratului, despre aceia Măriia Lui căștigă va avea (sic) lor. Neamișii, carei sânt fugiți den războiu, de-s fugiți, aceia să se iarte. + Neamișii den Ardeal, cine au bucate și olate în țara ungurească, și iar neamișii den țara ungurească, cine au în Ardeal bucate și olate, aceia să aibă slobozie a-și ținea olatele și bucatele; despre cărți de ocl[i]nă a lu Jigmon, date de el, de a spargerea, de acealea Domnieia Lui cu solii Mării Lui și, care sânt oameni[i] dennainte den Ardeal, de împreună[k] să caute și să judece. +

Și, de acia încolă, cându ark fi vre-o păc[e] cu Turcii, niță[i] Ardealul, niță[i] Țara Rum[k]nească nu le va lăsa afară, că ști Măriia Lui și țara ungurească are câștig pre aceale doo țări.

În vremea de acum, cându de păc[e] nu poate fi, numai să ne ark arăta un prilej, iar acum să ne gândim și tare să ne grijim de pre rândul oștilor ce va lipsi, și pohteile Turcilor || ceale ficlean să le urăm și mai mult, pre domnealui Mihail Voevod fără știrea împăratului niță[i] o păc[e] să n'aibă a face cu Turcul. +

Iar, să ark trimeate cineva împăratul Măriia Lui la Ibreain Paș[a] de rândul pazei, el de preună[k] oprăvit cu solii Domniei Lui; pentru ce, care lucru soliei și svatul Domniei Lui să-l poată acoperi cum mai pre lesne, Măriia Lui au tremes oamenii săi în solie în Ardeal, și are a trimeate și de acum înainte carei au isprăvi cu Mihail Voevod de pre tot lucrul.

Ce pohtește Mihail Voevod de rândul ajutorilui: căl[k]raș[i] și pedestraș[i] de în Neamți și de în Unguri, pentru paza trupului Domniei Lui, Măriia Lui

va trimeate; de rîndul tunarilor, nu va avea Domnealui nič[i] o smen-teak, numai sã spue cãț[i] vor trebui.

De rîndul Tãtarhanului, sã arã vrea a trimeate Domnealui, ca sã nu õș-teasck într'aleanul Mãriei Lui, trebuiasť[e] a se înțeleage cu Împãratul.

De rîndul celui pașe tãtarãsck ce au fost prinsã în Hust, pentru sloboziia, bucuros va fač[e] pohta Domnii Lui. ||

Numai sã nu fie închinat înaintea cãpitanulu și a veteajilor; sã aibã grij[ã] Domnealui sã ia prețul descumpãrãciunei la Domnealui despre el.

Aceasta împãratul Mãrii Lui în vremea de acum au rãspunsck cãtrã solii Domnii Lui; de acia se fãgãduiasť[e] cu toat[ã] mila spre Domniia Lui. Aceastã carte au eșet (*sic*) în Pilzna, luna F[evruar] 3 zile, într'o mie și șase sute de ani.

Documentul ocupă patru foi de hãrtie apusãnã fãrã filigranã, cusute ca și n' precedent. E albã fõia 228, pe dosul cãreia stã scris :

«18. Responsio clementissima Suae Maiestatis per legatos Michaelis Vay-vodae.»

Iar, mãi jos, în sens invers, de mãna lui Michaiũ:

Adusu-õ-u Stoica.

Deși obscură pe alocurea, scrisõrea acẽsta e tradusã bine în liniile generale. Michaiũ se plãnsese contra «gãrdinaruluĩ» al cãruĩ cap îi plãtise tõte greșelile și Împãratul amintiã, în rãspunsul sãu, neimpãcatuluĩ Voevod ertarea ce se datoresce morților. El mãi aduceã plãngerĩ și împotriva lui Basta, care, intrat un moment în Ardél, înainte de nãvãlirea lui Michaiũ, se retrãsese, din motive nelãmurite, pe carĩ Michaiũ le credeã criminale. Un alt motiv de plãngere erã și intervențiunea armatã a generaluluĩ imperial dupã cucerirea Ardéluluĩ de Romãnĩ, acea intervențiune care jigni așã de adĩnc pe biruitor. Despre aceste lucrurĩ însă, despre negocierile Împãratuluĩ cu noul Mare-Vizir Ibrahim-Pașã, despre negocierile mediatoruluĩ papal în Transilvania în 1599, Germanico Malaspina, episcop de San-Severo și fost nunciũ în Polõnia, am tractat aiurea și ar fi inutil sã repet aici cele spuse acolo. (1)

* * *

Un ultim cuvĩnt acum asupra acestor documente. Scim de unde provin tõte bucãțile romãnescẽ și, în genere, orientale, relative la Petru Șchiopul: aflãnd cã nu mãi e nici o nãdejde ca Domnul, greũ bolnav, sã se îndrepte, Archiducele Ferdinand ordonã, la 30 Iunie 1594 (Petru-

(1) V. Basta și Michaiũ Vitẽzul, p. 33 și urm.

Vodă muri a doua ȕi), lui von Kùhbach să pecetluiască tótă averea Voevodului, îndată ce acesta va încheide ochii: «*și mai ales scrisorile, fie misive, sau de altă natură*». Kùhbach, numit unul dintre tutorii tânărului Voevod Stefan, se folosi de aceste scrisori pentru a dovedi la Veneția nulitatea unui testament, scos înainte de ómenii Domnului, și, prin acéstă împrejurare, rămase în Archivele Republicei ordinul de plată al lui Petru-Vodă pe care l'am reprodus în fac-simile înaintea fasciculei întâia din *Acte și fragmente*, III, (1) Și documentele ce se tipăresc în volumul XI din Hurmuzaki și cele publicate în acest memoriu au aceeași origine: confiscarea de scrisori și acte din Iulie 1594.

Cât privește acum rămășițele archivei românesce a lui Michaiù-Vitézul, memoriile lui Basta, publicate sub numele lui Spontoni (2), vorbesc de oprirea de către comandantul imperial a hârtiilor găsite în August 1601 în cortul Voevodului asasinat. (3) Acéstă e originea documentelor ce am descoperit: misivele nu sunt, precum dovedesc însemnările lui Michaiù-Vodă pe unele dintre ele, actele încredințate ambasadurilor său trimese acestora, ci duplicatele rămase în mâna Voevodului. (4) Sosite la Praga, li s'a dat, în cancelaria imperială, un număr de ordine și un titlu latin. Numerele de ordine sunt, pentru bucățile găsite de mine, 11, 14, 15, 16 și 17, ceea ce presupune existența a cel puțin un-spre-dece (5) alte documente românesce. S'au păstrat și acele și, dacă da, unde vor fi fiind ele amestecate?

(1) Propusesem atunci lectura: «jupun încheșitor (?) Buruti»; m'am convins pe urmă că trebuie cetit: «jupunn Cherșitov Buruti». Despre Christofor Bruti, v. aceste *Anale*, t. XVIII, *passim*.

(2) Serisoarea lui Gio.— Batt. Massarengo către Ducele de Parma (3 Aprilie 1608) vorbește de redacțiunea, de Spontoni întâi și apoi de Sirtori, din ordinul lui Basta, a unei «opera già accennata» a acestuia. Cf. *Basta și Michaiù-Vitézul*, p. 5, nota 1. Serisórea, inedită, va apăre în Hurmuzaki, XII.

(3) *Historia dela Transilvania* (Veneția 1638, in-8°), p. 170—1: «Mandò subito acciò [le scritture] non fossero saccheggiate»; «lettere che gli furon trovate sott'il guanciale ov'egli dormiva.»

(4) S'ar puté admite mai cu greú aceea că ambasadorii restituiau Domnului la întórcere scrisorile și instrucțiunile.

(5) Doué din documente n'au număr de ordine, dar unul e un concept al lui I (= 16).

A P E N D I C E

I.

Sub n-le III, IV, V și X din partea I, am publicat în traducere ordine turcesei către Petru-Vodă, de pe timpul domniilor acestuia în Moldova. Se scie că Petru a domnit, foarte tânăr încă, și în Țera-Românească, de la 1559 la 1568. În 1564, el ocupă scaunul din Țirgoviște. Trimițând tributul și darurile, precum se obișnuia, la sfârșitul lui Maiu (1), i se dădă de la Pórtă, cum se vede, câte o adeverință de primire deosebită pentru peșcheșul în bani și pentru cel în natură. Ni s'a păstrat numai cea din urmă, datată cu zăbavă, din 13 August 1564.

Dăm mai jos actul, după traducerea francesă, comunicată de la Înalta Pórtă Ministeriului nostru al Afacerilor Străine, unde, mulțămită d-lui D. A. Sturdza, se primesc continuu copii și traduceri după acte mai târzii, de aceeași natură. Însemnătatea acestor câtor-vă rînduri e foarte mare: *ele reveléază existența unui dar în natură*, de care nu vorbesc tractatele cunoscute sau forma, evident plină de lipsuri și greșeli, în care ni s'au păstrat aceste acte. (2) Darul acesta e analog cu darul mai important pe care scim că-l da Moldova: (3)

Acesta e un ordin către Petru, Domnul Țerii-Românești.

Acuma omul tău a adus și ni-a dat în primire șoimul și cei opt cai, cari, după un obicei vechi, se trimet și se aduc la fericita mea Curte. Cu voia mea, omul tău ți-a fost trimes înapoi. Poruncesc ca de ađi înainte să nu cruți zel și silințe pentru buna administrațiune și protecțiunea țerii și să-mi anunți scirile adevărate ce ai de la vecini și din străinătate. 5 Muharrem 972.

(1) Hurmuzaki, XI, p. 123, n^o CCII (unde se specifică mai limpede data); p. 129, n^o CCXIII; p. 159.

(2) Sturdza, *l. c.*, I², p. 1—3.

(3) *Ibid.*, p. 5. Darurile de șoimi erau obișnuite în tot Orientul musulman: se dădea mai ales șoimi (*ciffalchi*, *girifalchi*) potentatilor din Egipt în evul mediu de către republicele și Principii italieni (v., d. ex., Iorga, *Philippe de Mézières*, Paris 1896, în 8, p. 327). Michaiu însuși primi în Brașov de la Trimesul Sultanului, pe lângă o sabie scumpă și un număr de pene de cocor pentru surguei, șapte cai și un șoim (De Thou, în Papiu, I, p. 237; — după el în povestirea francesă publicată în *Acte și fragmente*, I. p. 45). Și Marii-Viziri de pe acest timp primiau asemenea daruri din Polonia (Hurmuzaki, XI, Apendice; sub presă)

II.

La lista de notițe românesce scrise pe documente în alte limbi, la sfârșitul secolului al XVI-lea și la începutul celui următor, mai putem adaoage următoarele:

Pe dosul unui document inedit din colecțiunile Academiei Române, o scrisóre din 19 Aprilie 1600 către orașul Bistrița din Ardél, e scris: «la Bistriț».

Câte-vă luni după acesta, în josul unei scrisori din 30 Maiü a Banului Michalcea, care se iscăliă, într'o greco-românescă personală, când Μπαλ Μihalcea Καρατζάς, când Μπαλ Μihalcea Haragea, vedem scris, de mâna «celui de-al doilea Michaiü» (1), într'o frumósă scriptură cirilică, aceste cuvinte, pe cari le reproducem și în fac-simile, la sfârșit: «Eu Banul Mihalcea am scris». (2)

În sfârșit, pe dosul unui document de la Ieremia-Vodă (Sucéva, 4 Septembree 7113), cuprinðend scutiri pentru satele mănăstirii Tăzlăul, e însemnat, într'o scrisóre asemenea ca a lui Luca Stroici, de pildă: «Carte de noit a Tazloāanilor». (3)

Iată acum două documente românesce din același timp ca și cele din memoriü, dar păstrate la Biblioteca Academiei Române. Menite să fie cuprinse în volumul XII din Hurmuzaki, pe care-l pregătesc, ele-și găsesc locul și aici.

I. Între copiile de documente bistrițene, avem o scrisóre a lui Michaiü-Vitézul către magistrații Sibiiului. Scrisórea e datată din Brașov, 5 Martie 1600. Domnul muntén venise, pentru a ținé o dietă, în acest oraș, la 1 Martie, și stătü până la 16 ale lunii următoare. (4)

În acéstă scrisóre, care se ocupă de afaceri bănesce ale Bistriței, e intercalat un bilet românesc, bilet care arată că, și în țera cucerită, dregătorii domnesce se serviaü de limba patriei în actele administrative emanate de la dînși.

(1) Bethlen, IV, p. 336: «Non deerant tamen e boieronibus aliqui, quibus utriusque Michaelis (videlicet ipsius Vaivodae et illius Bani, qui ab eo ad Andream Principem missus fuit) consilia de invadenda Transsylvania displicerent.»

(2) Scrisórea însăși va apăre în Hurmuzaki, XII.

(3) Arch. Statuluï, S. Sava, pach. nº 34, 5.

(4) Cf. Trauschenfels, *Deutsche Fundgruben*, p. 118, 152; *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, Brașov 1847, în 8º, I, p. 153. Datele ultimei cronici sunt confirmate de două rapórté inedite ale comisarilor imperiali, cu datele de 3 și 16 Martie.

Seriş eu jupan Bărcan, mar. vist. (1), al meu rãvaş sk se ştie cum au dat Bistriceanii lu Calmadi Căpitanul şaptezeci şi şase de buckţi de caragiū, ci sk opreasc deici nainte de în bir. Iar rãvaşul meu sk le fie în seamă. Într'alt chip sk nu fie. Пис Fev. 24 дни.

Un Bărcan, Mare-Spatar şi apoi Comis, se întâlneşte în documente de la Mircea Ciobanul şi Petru-Şchiopul, ca Domn al Țării-Româneşti. Dar, evident, nu se poate gândi cine-vă uşor la acest personagiū, care eră boer mare în 1559. (2)

Avem deci un Bărcan sub Michaiū-Vitêzul: e boerul pe care tractatul din 20 Maiū 1595 cu Ardêlul îl numeşte, în cele două versiuni ce cunoştem: «Borchia» Logofêtul. (3) Bărcan acesta de-al doilea eră pôte Mare-Vistier în 1600, în Divanul ardelén: îl găsim la 25 Martie cu «jupanii Petru [cetesse Dimitrie] Napraghi, Vel Canțeler», «Sechel Moj, Vel Ghinărareş», Teodosie, Michalcea, Calotă, Preda, Leca şi Stoica; la 26 Aprilie 1600, cu «Corneş Gaspar», Székely, «Ciaki» şi Stoica; la 8 August, în Divanul pur românesc al Domnului trădat. (4)

Michaiū Kálmándy e pomenit şi în scrisórea lui Michaiū, şi Szamosközy (III, p. 31—2, 34, 250) ca şi Simigianus (t. II, p. 341—2) ne spun mai multe despre acest mercenar ungar al Domnului.

În sfîrşit, «caragiul» e un fel de postav ordinar. (5) Un cronicar ungar contemporan se plînge de rechisiţiunile de postav pe cari le făcea Voevodul în oraşele ardelen pentru a-şi îmbrăcă soldaţi. (6) «Birul» din care trebuia să se scótă preţul acestei furnituri e contribuţiunea impusă Bistriţei de dieta din Braşov.

II. Scrisórea ce urmează e conservată în original la Biblioteca Academiei Române. E un bilet de afaceri, o scrisóre... de ameninţări

(1) *Vist.* e cam şters. V. rîndul întâiu din document, pe care-l reproducem în facsimile, la sfîrşit.

(2) V., d. ex., la Arch. Statului, Ep. Argeş, pach. 44, n° 9, 44; pach. 17, n° 2; pach. 2 bis, n° 6; Ep. Buzeū, pach. 15, n° 4; Mitr. Bucuresci, pach. 34, n° 7, 8; pach. 96, n° 1. Un document de la Mihnea, fiul lui Alexandru, îl citêză încă, dar acest document, cu data imposibilă de 3 Aprilie 7074 (1566), păstrat numai în traducere, e fals sau cu data greşită (Arch. Statului, Ep. Rîmnice, pach. 92, p. 9 V°).

(3) Hurmuzaki, III¹, p. 210, 473.

(4) Cipariū, *Archiva pentru filologia şi istoria*, Blaj 1867, in-8°, p. 20; Arch. Statului, Arnota, pach. 1, n° 1; *Condica Brâncovenescă*, n° IV, p. 649/391 (comunicare a d-lui I. Tuducescu).

(5) Caragiul e menţionat — *Karadschy, Karaschy, Karasya, Karasix, Karaczya, Karazia* — adese-ori în socotelile Braşovului (*Quellen der Stadt Kronstadt. Rechnungen*, II, p. 222, 225; III, p. 269, 275, 357, 571).

(6) Simigianus, II, p. 202.

către un Țigan, care furase nisce cai și nu voiă să despăgubescă pe cel ce-l scăpase, plătind, «de la ștreangu». Data nu cuprinde anul.

E important însă acest bilet, întâiu fiind-că e scris romănesc și apoi fiind-că acel ce a scris e un personagiū fôrte cunoscut. Orăș Marele-Vornic (numele de botez eră Văscan) fusese, înainte de a ocupa această funcțiune, Hatman și Portar de Sucéva. În această calitate, îl trimise Ieremia-Vodă în 1601 la Botoșani, pentru a aduce de acolo pe Sigismund Báthory, oprit de soldații poloni ce formaū garnisóna acestui tîrg din Moldova. Pe Sigismund îl făcuse scăpat cei ce-l prinsese, și Orăș se întorse cu mîna golă. (1) Trimes îndată după acesta în Muntenia, el dădū aici doveđi de energie și de talent militar. Radu Mihnea, «Domnișorul» Turcilor, fusese adoptat de puternicii Buzesci, cari-l ridicară în scaun dincolo de Olt. Moldovenii lui Simion îi eșiră înainte, sub Orăș și sub un alt Moldovén înstrăinat, în serviciul Movilescilor, Nistor Ureche, Vornic moldovén, iar, în Țera-Romănescă, Mare-Ban de Craiova. Lupta se dete între Jiū și Amaradia, la Crețesci, în ziua de 15 Martie 1602, și Radu Mihnea, venit în fruntea unei frumoșe oștiri, nu sciū la urmă pe unde să fugă. (2) Întors în țera sa, Orăș eră încă Hatman la 25 Maiū st. v. 1606. (3)

Iată acuma în ce chip seriă Țiganilor acest biruitor de Olteni:

+ Орѣш, великїи дворникъ, ми пишем до тѣхъ Țițo Țigane. Dau-ți știre că s'au jeluīt feciorul nostru d[omnia-s]a Pintie Postelnicul pre tine, de zice dumnealui c'au dat pentru tine 2 [iape] foarte bune, de te-au plătit de la ștreangu, c'ai fost furat nește cai. Pentru aceaia, deaca vei vedea ceastă carte a mea, iară tu într'acela ceasu cade să aibi a-i plăti d[umisa]le iapele; că, de nu i le vei plăti, bine să știi că voi trimite și te vor spânzura; și 'ntralt chip nu va fi, să nu mai îmblî furându ca un căine. Într'acesta chip-put dau știre, și într'alt chip să nu faci.

(sic) Писъ Іаș, Ав. 8 днї.

Orăș, Vel Dvornic, שחל ויסקל.

De desupt, o mică pecete de cêră verde, fără nimic pe dînsa. (4)

(1) Hurmuzaki-Bogdan, II, p. 22—4.

(2) *Ibid.*, p. 121; p. 126, n° LXVIII; p. 147.

(3) În documentul lui Ieremia-Vodă din 15 Decembre 7112 (1603), găsim ca martor pe «Văscan Orăș, pârcealab de Sucéva» (Arch. Statului, Răchitosa, pach. 7, n° 4). Tot așa în cel de la 25 Maiū 1606: «Orăș Hatman» (*ibid.*, Aron-Vodă, pach. 1, n° 22). Numele său lipsese în documentul aceluiași Domn de la 6 Martie 1598, păstrat în traducere, *ibid.*, Galata, pach. 10, n° 7.

(4) Documentul pōrtă signatura XLVII/218.

La n° VI

π
κεππ ρ ρ ρ

4' 1' G 4 12. M $\overline{E}$
C 12.

La n° VII.

La n° VII. $t + \overline{M}_{CH} \in \overline{S^P} + \overline{M}_{CH} \in \Pi \gamma_1 \in \cdot C \in M$
 $\in \overline{J} \in \overline{P} \in \Pi$

La n° IX.

La n° IX. $+ \overline{\Lambda} \overline{\tau} \overline{\gamma} \overline{\sigma} \overline{\mu} \overline{\nu} \overline{\rho} \overline{\epsilon}$

La n° XI.

† ΠΑΤΕΡ
ΑΒ

La n° XII.

ΠΑΤΕΡ ΑΒ

La n° XIII.

ΠΑΤΕΡ ΑΒ

La n° XV.

$\frac{+ \sqrt{\pi} + \sqrt{\pi}}{1} \cdot 67M E M H$

Ibid.

$\begin{array}{c} \textcircled{c} \qquad \qquad \qquad \textcircled{s} \\ \text{fz} \mid \text{m} \mid \text{1} \mid \text{K} \mid \text{E} \mid \text{m} \mid \text{E} \\ \text{f} \mid \text{m} \mid \text{u} \mid \text{K} \mid \text{E} \mid \text{z} \\ \text{7} \mid \text{o} \mid \text{1} \mid \text{K} \mid \text{E} \end{array}$

PARTEA II

La p. 455.

5. *Περγουθενος βασις Αρμενίας*
1

2. *Atropisioyng*

La n^o I.

1 १०४११ "११११११"

La n° IV.

1

І Ісусъ ѿсрѣдѣ дохнѣ ѿмхуѣ сѣбѣ урѣдѣмѣнѣ іѣсѣсѣ сохнѣ

2

Імхуѣсѣ

La n° V.

1

Ісусъ сѣхѣ сѣхѣ сѣхѣ сѣхѣ сѣхѣ сѣхѣ сѣхѣ сѣхѣ сѣхѣ сѣхѣ

2

Імхуѣсѣ

3

Імхуѣсѣ

La n° VII.

1

ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου ἡ ἀρχὴ τοῦ χρόνου ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔθνους ἡ ἀρχὴ τοῦ κράτους ἡ ἀρχὴ τοῦ βασιλείου

2

ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου

3

ἡ ἀρχὴ τοῦ χρόνου ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔθνους ἡ ἀρχὴ τοῦ κράτους ἡ ἀρχὴ τοῦ βασιλείου

La n° VIII.

1

ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου ἡ ἀρχὴ τοῦ χρόνου ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔθνους ἡ ἀρχὴ τοῦ κράτους ἡ ἀρχὴ τοῦ βασιλείου

2

ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου ἡ ἀρχὴ τοῦ χρόνου ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔθνους ἡ ἀρχὴ τοῦ κράτους ἡ ἀρχὴ τοῦ βασιλείου

La p. 490.

La n° I.

La n° II.

DOCUMENTELE PUBLICATE IN ACEST MEMORIŪ

	Pagina
13 August 1564. Adeverință a Porței pentru darul în natură al Țării-Românești	55
1571 (Noembre-Decembre) (?). Declarațiune de scôtere de sub ipo- tecă a unor lucruri, probabil ale lui Petru-Vodă, de David, fiul ra- binului Avram	17
1574—91. Ordin turcesc fără importanță către Petru-Vodă . . .	12
1574—91. Ordin turcesc către același pentru plata Evreului Solomon.	4
1574—91. Consultațiuni turcesci de drept pentru Petru-Vodă . .	11
1574—91. Ordin turcesc pentru plată de datorii către același . .	4
1574—91 (13 Noembre). Chitanță a Capu-Chehaielei Duca, fiul lui Dimu, către Mahmud Ceaușul.	17—18
1585. Traducerea unui ordin al Sultanului către Ibrahim-Pașa .	16
Martie 1585 — Iulie 1586. Socotelă evreiască a lui Moise, fiul lui Eliazer, creditorul său depositarul lui Petru-Vodă	12
17 Februarie 1587. Ordin turcesc către Petru-Vodă pentru plata tributului.	4—5
Mai—14 Septembrie 1587. Socotelile lui Petru-Vodă pentru trime- terea tributului	20—21
28 Iulie 1588. Chitanță a Banului Iani Cantacuzino și a lui Nicolae Stolnicul către Celebi Evreul.	2
22 Noembre 1589. Chitanță a lui Ioan Banul către Teodor al Po- reliotului.	18
1 Decembre 1589. Chitanță a lui Ioan Banul către Ahmed Celebi.	19
15 Decembre 1589. Chitanță a lui Ioan Banul către Sinan-bei. .	19—20
1590—91. Socotelile de vamă ale lui Petru-Vodă cu arendașii Gio- vanni de Marini Poli și Domenico di Giorgio	13
30 Martie 1590. Chitanță a lui Ioan Banul către Costea Casapul de la Aiacapi	18—19
1 Aprilie 1590. Chitanță a lui Ioan Banul către Aidin-Pașa. . .	3

	Pagina
15 August 1590—7 August 1591. Socotelile de vamă ale lui Petru-Vodă cu Ragusanii	16—17
20 Decembre 1592. Zotu Țigară către Petru-Vodă despre afaceri de familie	13—14
20 Novembre 1593. Socotelile cheltuelilor făcute de Petru-Vodă în procesul cu Ragusanii	7—8
10 Maiu 1594. Cedulă testamentară a lui Petru-Vodă	12
11 Maiu 1594. Scrisóre de plângeri a lui Petru-Vodă către Archiducele Ferdinand	9—11
11—13 Novembre 1599. Catagrafia Ardélului	30—32
1600. Socotela Vistierului Dumitrachi despre venituri și cheltueli, mai ales cu soldații plătiți	33—35
Începutul lui 1600. Propunerile aduse de Carlo Magno lui Michaiu-Vodă din partea Împăratului	22—24
26 Ianuarie 1600 (st. v.?). Instrucțiuni date de Michaiu ambasadurilor săi la Praga, Banul Michalcea și Vistierul Stoica	42—44
Aceeași dată. Varianta unei părți a articolului precedent	45—46
3 Februarie 1600. Răspunsul dat de Împărat solilor pomeniți ai Domnului	51—53
24 Februarie 1600. Scrisórea Marelui-Vistier Bărcan către Bis-trițeni, despre nisce postav furnisat lui	57
Iulie 1600. Instrucțiunile date de Michaiu-Vodă solilor săi în Polonia, Stroe Buzescu și Gheorghe Raț	38—40
Iulie 1600. Răspunsul dat de Michaiu-Vodă doctorului Pezzen, Trimes imperial	49—50
După 25 Maiu st. v. 1606. Scrisóre a lui Văscan Orăș către un Țigan, ordonându-i a plăti un preț de răscumperare	58

Îndreptări. La p. 26: Emeric Deák e Emeric *Diacul*.

La p. 30, rîndul al doilea de sus din titlul documentului, citește: *Adam*, în loc de *Adam*.

